

מפעל משנה תורה

לכל ידידנו ומוקירנו, שלום וברכה

ספר משנה תורה מקיף את החזון של העם היהודי לפרטי פרטיו, באופן שלם המעורר השראה והמוביל את הלומד להכיר את עולמה השלם של היהדות: החל ממעשה בראשית ומעשה מרכבה, דרך חייו של הפרט, חייו של הציבור בארץ, המוסדות המכוננים של העם: המקדש, המשפט והמלוכה, וכלה בתיאור חי של ימות האידיאל.

מפעל משנה תורה הפיק מהדורה מחודשת של הספר, מדויקת כפי שיצאה מתחת יד הרמב"ם, ללא צנזורה נוצרית וללא שיבושי הגלות, עם מפתחות כדי לפתוח שערים שכל אדם מישראל יוכל להכיר את החזון היהודי הכה דרוש למנהיגות היהודית.

סדרת ביאורי הכיס עם הנוסח המדויק, כותרות הפרקים והביאור התמציתי, הולכת ונפוצה, וכבר הגענו בעזרת ה' ברוך הוא למחצית משנה תורה. התגובות מעודדות ביותר. נשמח אם תוכלו לסייע בכל דבר שתראו לנכון: בין בעיצוב ואיורים, בין בתרומה כנדבת לבכם, להוצאת מהדורה גדולה יותר של הספר.

כברכה,

העורכים

מפעל משנה תורה

בהוקרה לידידי המפעל לשנת תשע"א

**

רבנו משה בן מימון (הרמב"ם)

משנה תורה, ספר זמנים, הלכות חמץ ומצה

*

מדויק, מנוקד ומבואר

מבאר ועורך ראשי: יוחאי מקבילי
עורכי משנה: ד"ר יחיאל קארה והלל גרשוני
הכין וסידר לדפוס: קובי עציון

נשמח לקבל תגובות והארות בדוא"ל
rambam4u@gmail.com
077-4167003

© כל הזכויות שמורות

בהגדלה מתוך מהדורת הכיס של ספר זמנים,

<http://www.mishnetorah.com>

נשמח אם תפיצו את הביאור הלאה

הנוסח מדויק עפ"י כתבי היד המשובחים ביותר, ומסתמך בראש על עבודתו המפוארת של הרב יוסף קאפה זצ"ל, על עבודת הרב רבינוביץ שליט"א, ועל עבודת מכון ממרא, חילופי הנוסח במהדורת פרנקל ועיון בכתבי יד מעולים. הביאור – עבודת ליקוט ועריכה של הרמב"ם עצמו מכתביו האחרים, ופרשני הרמב"ם והתלמוד.

בעקבות הערות קוראים, באנו להעיר כי במהדורת פרנקל נוסח הפנים – מבוסס על הדפוס, ורק בליקוט שינויי נוסחאות מובאים הנוסחאות הנכונות. כך למשל בפרק ו, הלכה ב: "בלע מרור – יצא" (ולא "לא יצא"!); שם בהלכה יב: "מי שאכל מצה בערב הפסח – מכין אותו מכת מרדות" (ללא התוספת "עד שתצא נפשו"!); ובפרק ב, הלכות יא-יב, ערבוב נוסח ההלכות. עי"ש.

ג אינו לוקה משום 'לא יראה' ו'לא ימצא' אלא אם כן קנה חמץ בפסח או חמצו, כדי שיעשה מעשה. אבל אם היה לו חמץ קודם הפסח, ובא הפסח ולא בערו אלא הניחו ברשותו – אף על פי שעבר על שני לאוין, אינו לוקה מן התורה, מפני שלא עשה מעשה; ומכין אותו מכת מרדות.

ד חמץ שעבר עליו הפסח אסור בהניה לעולם, ודבר זה קנס מדברי סופרים; מפני שעבר על 'בל יראה' ו'בל ימצא' – אסרוהו, ואפלו הניחו בשגגה או באנס, כדי שלא יניח אדם חמץ ברשותו עד שיהנה בו אחר הפסח.

תערובת חמץ

ה חמץ שנתערב בדבר אחר בפסח בין במינו בין שלא במינו – הרי זה אוסר בכל שהוא. וחמץ שלישראל שעבר עליו הפסח – אף על פי שהוא אסור בהניה, אם נתערב בין במינו בין שלא במינו, הרי זה מתר לאכלו אחר הפסח; שלא קנסו ואסרו אלא בחמץ עצמו, אבל התערבת מתרת באכילה לאחר הפסח.

ו אין חיבין כרת אלא על אכילת עצמו שלחמץ. אבל ערוב חמץ, כגון כותח הבבלי ושכר המדי וכל הדומה להן מדברים שהחמץ מערב בהן – אם אכלן בפסח, לוקה ואין בו כרת, שנאמר: "כל מחמצת לא תאכלו" (שם יב, ט). במה דברים

שווה (פה"מ ביצה א, א). ג אינו לוקה – שהרי "כל לאו שאין בו מעשה – אין לוקין עליו" (בבלי סנהדרין יח, ב). ולא בערו – לא כילה אותו. מפת מרדות – מלקות מתקנת חכמים, בניגוד למלקות מן התורה, על שמרד. מספר המלקות נקבע לפי ראות עיני בית הדין (עדות יחו, פה"מ נזיר ד, ג). ה במינו – בחמץ אחר, כגון מאפה חיטים חמץ במאפה כוסמין שאינו חמץ. שלא במינו – כגון מאפה חיטה שהתערב במאפה אורז. חמץ שנתערב בדבר אחר בפסח וכו' – את המשפט ניתן לפסק בשתי דרכים: א) "חמץ שנתערב בדבר אחר" – לפני הפסח; "בפסח" – כשיבוא הפסח. ב) "חמץ שנתערב בדבר אחר בפסח" – שנתערב בפסח עצמו. על כל פנים הדין שווה: בפסח – התערובת אסורה גם אם נתערבה קודם הפסח, ולאחר הפסח היא מותרת, בין שנתערבה בפסח ובין שנתערבה לאחריו (ק'; ראה ראה לדין זה להלן ד, יב; מאכלות אסורות טו, ט-יב: משום שהתערובת היא ידבר שיש לו מתירין, מפני שתערובת שעבר עליה הפסח – כשרה). ו ערוב חמץ – תערובת חמץ. כותח הבבלי – מאכל המיוצר בדרך כלל מלחם שהחמץ, חלב ומלח, ומשמש בעיקר כמטביל. שכר המדי – בירה מעשויה ממישרת חיטים ושעורים שהיו עושים במדי (הנמצאת ליד עירק של ימינו). שנאמר: "כל מחמצת לא תאכלו" – 'כל' באה לרבות ולכלול גם תערובת, אך בפסוק זה לא נזכר עונש כרת.

הלכות חמץ ומצה

יש בכללן שמונה מצוות, שלש מצוות עשה וחמש מצוות לא תעשה, וזה הוא פרטן: א) שלא לאכל חמץ ביום ארבעה עשר מחצות היום ולמעלה. ב) להשבית שאור מארבעה עשר. ג) שלא לאכל חמץ כל שבעה. ד) שלא לאכל תערבת חמץ כל שבעה. ה) שלא יראה חמץ כל שבעה. ו) שלא ימצא חמץ כל שבעה. ז) לאכל מצה בלילי הפסח. ח) לספר ביציאת מצרים באותו הלילה. ובאור מצוות אלו בפרקים אלו.

פרק ראשון

איסורי החמץ

איסור החמץ

א כל האוכל כזית חמץ בפסח, מתחלת ליל חמשה עשר עד סוף יום אחד ועשרים בניסן: במזיד – חיב כרת, שנאמר: "כי כל אכל חמץ ונכרתה" (שמות יב, טו); בשוגג – חיב קרבן חטאת קבועה. אחד האוכל ואחד הממחה ושותה.

ב החמץ בפסח אסור בהניה, שנאמר: "ולא יאכל חמץ" (שם יג, א) – לא יהא בו התר אכילה. והמניח חמץ ברשותו בפסח – אף על פי שלא אכלו, עובר בשני לאוין, שנאמר: "ולא יראה לך שאור בכל גבלך" (שם יג, ז; דברים טז, ד), ונאמר: "שאר לא ימצא בבתיכם" (שמות יב, טו), ואסור החמץ ואסור השאור שבו מחמצין – אחד הוא.

מניין המצוות: א) חמץ – בצק שתפח ונעשה טעמו (ורוחו) חמוץ. ב) להשבית – לבטל. שאור – בצק חמוץ ששהה זמן רב שנותנים אותו בעיסה כדי להתסיס את הבצק, להתפחו ולחמצו (בדומה לשמרים של ימינו הממלאים תפקיד זה). א) פזית – כנפח זית בינוני. ראה נספח מידות ומשקלות. במזיד – שידע בזמן שאכל שהוא פסח ושאסור לאכול חמץ ושעונשו כרת. כרת – עונש נחצי לנפש האדם שנמנע ממנו העולם הבא, והוא נידון לעולמים על העברות החמורות שעבר (תשובה ח, א; ג, ו). שנאמר: "כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל". חטאת קבועה – חטאת שאינה תלויה במצבו הכלכלי של החוטא (בניגוד לקרבן חטאת עולה ויורד). ממחה – מערב במים וממיס (פה"מ מעשר שני ה, א). ב) אסור בהניה, שנאמר – כפי שמבאר רבנו: "כל מקום שנאמר בתורה לא תאכל, לא תאכלו, לא יאכלו, לא יאכלו – אחד איסור אכילה ואחד איסור הניה במשמע, עד שיפרט לך הכתוב..." (מאכלות אסורות ח, טו). אחד הוא – דינם

אֲמֹרִים? בְּשֹׂאֵל כְּזֵית חֶמֶץ בְּתוֹךְ הַתְּעַרְבֵת בְּכַדֵי אֲכִילַת שְׁלֹשׁ בִּיצִים הוּא שְׁלוֹקָה מִן הַתּוֹרָה. אֲבָל אִם אֵין בַּתְּעַרְבֵת כְּזֵית בְּכַדֵי אֲכִילַת שְׁלֹשׁ בִּיצִים - אָף עַל פִּי שְׂאִסוֹר לֹא לֵאכֹל, אִם אֲכָל אֵינוֹ לֹקָה אֲלָא מִכַּת מְרֻדוֹת.

שיעור האיסור

ז האוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהוא - הרי זה אסור מן התורה, שנאמר: "וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ" (שם יג, א). ואף על פי כן, אינו חיב כרת או קרבן אלא על כשעור שהוא כזית. והאוכל פחות מכזית במזיד - מכין אותו מכת מרדות.

זמן תחילת האיסור

ח אסור לאכול חמץ ביום ארבעה עשר מחצות היום ולמעלה, שהוא מתחלת שעה שביעית ביום, וכל האוכל בזמן זה - לוקה מן התורה, שנאמר: "לֹא תֹאכַל עֲלֵיו חֶמֶץ" (דברים יט, א), כלומר על קרבן הפסח. כך למדו מפי השמועה בפרוש דבר זה: לא תאכל חמץ משעה שראויה לשחיטת הפסח, שהוא "בין הערבים" (שמות יב, ו), והוא חצי היום.

ט ואסרו חכמים לאכול חמץ מתחלת שעה ששית, כדי שלא יגע באסור תורה. ומתחלת שעה ששית יהיה החמץ אסור באכילה ובהנאה: שעה ששית - מדברי סופרים; ושאר היום, משביעית ומעלה - מן התורה.

שעה חמישית - אין אוכלין בה חמץ, גזרה משום יום המענון, שמא יטעה בין חמישית וששית. ואינו אסור בהנאה בשעה חמישית; לפיכך תולין בה תרומה ולחם תודה וכיוצא בהן

חמץ בתוך התערבת בכדי - בשיעור נפח של שלוש ביצים ובמשך זמן של אכילת שלש ביצים - כלומר אם ריכוז החמץ בתערובת הוא שעל כל נפח של שלוש ביצים של תערובת (כ-150 סמ"ק) יש כזית חמץ (5-15 סמ"ק), כלומר יחס של 4-10%.
ה שעה שביעית ביום - בשעות זמניות, המתקבלות מחלוקת שעות האור לשנים-עשר חלקים שווים, ונמצא ששעה שביעית מתחילה מחצות היום. אולם יש מחלוקת בשאלה ממתי מתחיל חישוב היום, אם מצאת השמש עד שקיעתה (שיטת הגר"א על פי הרמב"ם) או מעלות השחר עד צאת הכוכבים (שיטת המג"א, ק).
מפי השמועה - כפי ששמעו איש מפי רבו במסורת שבעל-פה כיצד להבין את דברי המקרא. ט בהנאה - הנאה ממונית, כגון למכרו לגוי או להאכילו לבהמה או לחיה או לעופות. יום המענון - שהשמש אינה נראית בו ואדם עשוי לטעות בחישוב השעות. שמא יטעה בין חמישית וששית - שדרך העם לטעות בשעה אחת" (עדות בה; וראה שו"ת רנב), בייחוד ביום מעונן. משעה שישית - עיקר הגזרה. וחמישית - אזהרה להחמיר רק לעניין האכילה, ואין בה עונש. תולין בה

מחמץ שהוא קדש: לא אוכלין ולא שורפין; עד שתגיע שעה ששית - שורפין הכל.

י הא למדת שמתר לאכול חמץ ביום ארבעה עשר עד סוף שעה רביעית, ואין אוכלין בשעה חמישית, אבל נהנין בו; והאוכל בשעה ששית - מכין אותו מכת מרדות; והאוכל מתחלת שעה שביעית - לוקה.

פרק שני

השבתת החמץ ובדיקתו

השבתת החמץ

א מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קדם זמן אסור אכילתו, שנאמר: "ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם" (שמות יב, טו) - מפי השמועה למדו ש"ראשון" זה הוא יום ארבעה עשר. וראיה לדבר זה, מה שכתוב בתורה: "לא תשחט על חמץ דם זבחי" (שם לד, כה), כלומר לא תשחט הפסח והחמץ קים; ושחיטת הפסח - הוא יום ארבעה עשר אחר חצות.

ב ומה היא השבתה זו האמורה בתורה? היא שיבטל החמץ מלבם ויחשב אותו כעפר, וישים בלבם שאין ברשותו חמץ כלל, ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צרך כלל.

בדיקת החמץ

ג ומדברי סופרים לחפש אחר החמץ במחבואות ובחורים, ולבדק ולהוציאו מכל גבולו. וכן מדברי סופרים שבודקין

- כלומר משאירים בספק, לא אוכלין (כתרומה טהורה) ולא שורפין (כתרומה האסורה באכילה אף לכוהנים, כגון שנטמאה), שהרי מן התורה עדיין ראויים הם לאכילה, והרי אסור לשרוף תרומה וקודשים כל זמן שניתן לאכלם. תרומה - מתנת כהנים. לחם תודה - לחם חמץ הבא עם קרבן התודה. שורפין הכל - לפי שהשרפה היא הדרך לבער קודשים (פסולי המקדשין יט, א).

א שנאמר - "שבעת ימים מצות תאכלו, אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם". מפי השמועה - ראה לעיל א, ח. "ראשון" - פירושו ביום שלפני שבעת הימים. וראיה לדבר זה - ועיקר הדבר מפי השמועה (פה"מ פסחים א, ד). שכתוב בתורה: "לא תשחט על חמץ דם זבחי, ולא ילין לבקר זבח חג הפסח". הפסח - קרבן הפסח. ב שיבטל - וכך אונקלוס מתרגם את "תשביתו" - יבטלו. מלבם - ממחשבתו ומהכרתו. ושכל חמץ שברשותו - אף אם אינו יודע עליו. ג דברי סופרים - תקנת חכמים. גבולו - רשותו.

וּמִשְׁבִּיתִין הַחֶמֶץ בְּלֵילָה מִתְחַלֵּת לַיִל אַרְבַּעַה עָשָׂר לְאוֹר הַנֵּר,
מִפְּנֵי שְׁבִלְיָה כָּל הָעָם מְצוּיִין בְּבִתְיֵיהֶם, וְאוֹר הַנֵּר יָפֵה
לְבִדְיָקָה. וְאִין קוֹבְעִין מְדַרְשׁ בְּסוּף יוֹם שְׁלֹשָׁה עָשָׂר, וְכֵן הַחֶכֶם
לֹא יִתְחַלֵּל לְקִרוֹת בַּעַת זֶה, שְׁמָא יִמְשֹׁךְ וַיִּמְנַע מִבְּדִיקָה בְּתַחֲלַת
זְמַנָּה.

ד אין בודקין לא לאור הלבנה ולא לאור החמה ולא לאור
האבוקה אלא לאור הנר. במה דברים אמורים? בחורים
ובמחבואות. אבל אכסדרה שאורה רב - אם בדקה לאור
החמה, דיו. ואמצע החצר אינו צריך בדיקה, מפני שהעופות
מצויים שם, והן אוכלין כל חמץ שיפיל שם.

ה חור שבאמצע הבית שבין אדם לחברו - זה בודק עד מקום
שידו מגעת וזה בודק עד מקום שידו מגעת, והשאר מבטלו
בלבו*. וכל מקום שאין מכניסין לו חמץ - אינו צריך בדיקה.

ו חורי הבית התחתונים והעליונים, וגג היציע, ורפת בקר,
ולולין, ומתבן, ואוצרות יין ואוצרות שמן שאינו מסתפק מהן,
ובית דגים גדולים - אינן צריכין בדיקה, אלא אם כן הכניס
להן חמץ. אבל אוצרות שכר ואוצרות יין שמסתפק מהן, ובית
המלח, ובית השעוה, ובית דגים קטנים, ובית העצים, ובית

מדרש - לימוד רבים. וכן החכם - כשלומד לעצמו. ד) החמה - השמש, שאין
אורה מגיע לכל מקום. אבוקה - לפיד. נר בעל להבה גדולה. לאור הנר - שיכול
להכניסו לחורים ולמחבואות. אכסדרה - רחבה מקורה לפני הבית ופתוחה
לרחבת החצר (פה"מ: מעשרות ג, ו; סוכה א, י; אהלות יא, ב), כמבנה מקורה בעל שלוש
דפנות (מזוזה ו, א). שאורה רב - שאור רב נכנס אליה מבחוץ. ה) בודק עד מקום
שידו מגעת - משום שמניחים שלא השתמש במקום שאין ידו מגיעה אליו ולא
הכניס חמץ לשם. מבטלו בלבו* - בגיליון מקצת מכתבי היד ובדפוסים נוסף:
"אבל חור שבין ישראלי לגוי אינו בודק כלל, שמא יאמר הגוי: כשפים הוא עושה
לי". ו) הלכה זו מפרטת את הכלל שבסוף הלכה ה, שאין צורך לבדוק כל מקום
שאין מכניסים לתוכו חמץ בימי השנה. חורי הבית וכו' - חורים בבית הבית
שאין יד אדם מגעת לשם. גג היציע - גג משופע של מעין מחסן הצמוד לבית
שמניחים עליו חפצים. לול - מקום מגורי התרנגולים. שאם היה שם חמץ, כבר
אכלוהו התרנגולים. מתבן - מחסן תבן. אוצרות - מחסנים. שאין מסתפק מהן -
שאינו משתמש בהם בשעת האוכל, ואין צריך לחשוש שמא נכנס אליהם בשעת
סעודתו ושכח שם פת. בית דגים גדולים - שמפאת גודלם לוקחים מהם לפני
הסעודה בכמות הנצרכת. שעוה - דונג הדבורים (פה"מ שבת ב, א), שהיו עושים
ממנו נרות, ולפעמים אדם יוצא מסעודתו להביא נרות להאיר על השולחן. בית
דגים קטנים - שהיו רגילים לייבש מלוחים ולשמרם. מביאים מהן לסעודה
כדי ללפת בהם את הפת. מריס - מלטינית (Muries), שמן דגים בתוספת שעורים
ומלח, שנהגו לטבול בו את הפת (ציצית ב, ה; פה"מ נדרים ו, א).

הַמְּרִיס, וְחוּרֵי הַבַּיִת הָאֲמֻצְעִיִּים, וְכִיּוּצָא בְּאֵלוֹ - צְרִיכִין
בְּדִיקָה, שְׁסַתְמֵן שְׁמַכְנִיִּסִין לְהֵן חֶמֶץ; וְאִם יָדַע בּוֹדָאי שְׁלֹא
הַכְּנִיס שָׁם חֶמֶץ - אִינוֹ צָרִיךְ בְּדִיקָה. וְכִשְׁבוּדֵק הַמְּרִתָּף -
בוֹדֵק מִמֶּנּוּ שְׁתֵּי שׁוּרוֹת הַחִיצוֹנוֹת, שֶׁהֵן הָעֲלִיוֹנָה וְשְׁלֵמֶטָה
מִמֶּנָּה.

ספק חמץ

ז אין חוששין שמא גררה חלדה חמץ למקום שאין מכניסין
בו חמץ; שאם נחוש מבית לבית - נחוש מעיר לעיר, ואין
לדבר סוף. בודק ליל ארבעה עשר, והניח עשר חלות ומצא
תשע - הרי זה חושש, וצריך לבדק פעם שניה, שהרי גררה
חלדה או עכבר בודאי.

ח וכן אם ראה עכבר שנכנס לבית וחמץ בפיו אחר בדיקה -
צריך לבדק פעם שניה. אף על פי שמצא פרוורין באמצע
הבית, אין אומרין: כבר אכל אותה הפת במקום זה, והרי
הפרורין, אלא חוששין שמא הניחה בחור או בחלון, ואלו
הפרורין שם היו, ולפיכך חוזר ובודק: אם לא מצא כלום -
הרי זה בודק כל הבית; ואם מצא אותה הפת שנטלה העכבר
ונכנס - אינו צריך בדיקה.

ט ראה תינוק שנכנס לבית בדוק ובידו כפר, ונכנס אחריו
ומצא פרוורין - אינו צריך בדיקה, שחזקתו שאכלה, ואלו
הפרורין שנפלו ממנו בשעת אכילה; שדרך התינוק לפרר
בעת אכילתו, ואין דרך עכבר לפרר. ואם לא מצא פרוורין
כלל - צריך לבדק.

י הניח תשעה צבורין שלמצה ואחד שלחמץ, וכא עכבר
ונטל, ולא ידענו אם חמץ אם מצה נטל, ונכנס לבית בדוק -
צריך לבדק; שכל הקבוע - כמצה על מצה.

מרתף - מחסן היין, שכדי היין ערוכים בו שורות שורות על פני המרתף עד גגו.
שתי שורות החיצונות - שתי השורות הפונות כלפי פתח המרתף וסמוכות
לתקרה. ט) תינוק - ילד. י) צבורין - ערמות. פל הקבוע - שאינו נייד, כלומר
שמקום האיסור ידוע (המאיר, חולין צה, א), והספק נולד במקום הקביעות (תוס'
פסחים ב, ט). פמחצה על מצה - כמחצה אסור (חמץ) על מחצה מותר (מצה),
וספק איסור מדאורייתא להחמיר, ולכן הוא אסור. במקרה זה אין הולכים אחר
הרוב אלא אחר מרחב האפשרויות, חמץ או מצה (י).

יא שְׁנֵי צְבוּרִין, אֶחָד חֲמֵץ וְאֶחָד מֵצָה, וּשְׁנֵי בָתִּים, אֶחָד בְּדוּק וְאֶחָד שְׂאִינוּ בְּדוּק, וּבָאוּ שְׁנֵי עַכְבָּרִים, זֶה נֶטֶל חֲמֵץ וְזֶה נֶטֶל מֵצָה, וְאִין יְדוּעַ לְאִי זֶה בֵּית נִכְנָס זֶה שְׁנֵי חֲמֵץ; וְכֵן שְׁנֵי בָתִּים בְּדוּקִין וְצְבוּר אֶחָד חֲמֵץ, וּבָא עַכְבָּר וְנֶטֶל, וְאִין יְדוּעַ לְאִי זֶה בֵּית נִכְנָס, או שִׁירְע שְׁנִכְנַס לְאֶחָד מֵהֶן, וְנִכְנַס אַחֲרָיו וּבָרַק וְלֹא מֵצָא כְּלוּם, או שְׁבָדַק וּמֵצָא כֶּכֶר - בְּכָל אֵלוֹ אִינוֹ צָרִיךְ לְבַדֵּק פְּעַם שְׁנִיָּה, שְׂאִין כָּאן קְבוּעַ.

יב הִנִּיחַ הַחֲמֵץ בְּזוּיָת זֶה וּמֵצָאוּ בְּזוּיָת אַחֲרָת, או שֶׁהִנִּיחַ תִּשְׁעַ חֲלוֹת וּמֵצָא עֶשֶׂר, או שֶׁהָיוּ תִשְׁעָה צְבוּרִין מֵצָה וְאֶחָד חֲמֵץ, וּפְרַשׁ כֶּכֶר מֵהֶן, וְאִין יְדוּעַ אִם חֲמֵץ אִם מֵצָה, וּבָא עַכְבָּר וְנֶטֶל הַכֶּכֶר שֶׁפָּרַשׁ וְנִכְנַס לְבֵית בְּדוּק, או שֶׁבָא עַכְבָּר וְנֶטֶל הַחֲמֵץ, וְסַפֵּק נִכְנַס לְבֵית זֶה או לא נִכְנַס - בְּכָל אֵלוֹ צָרִיךְ לְבַדֵּק.

יג נִכְנַס עַכְבָּר לְבֵית וְכֶכֶר בְּפִיו, וַיֵּצֵא עַכְבָּר מִשֵּׁם וְכֶכֶר בְּפִיו - אוֹמְרִין: הוּא הִרְאֵשׁוֹן שְׁנִכְנַס הוּא הֶאֱחָרוֹן שִׁיֵּצֵא, וְאִינוֹ צָרִיךְ לְבַדֵּק. הִיָּה הִרְאֵשׁוֹן שָׁחַר וְזֶה שִׁיֵּצֵא לְבֵן - צָרִיךְ לְבַדֵּק. נִכְנַס עַכְבָּר וְכֶכֶר בְּפִיו, וַיֵּצֵאת מִשֵּׁם חֲלָדָה וְכֶכֶר בְּפִיָּה - צָרִיךְ לְבַדֵּק. יֵצֵאת, וְעַכְבָּר וְכֶכֶר בְּפִיָּה - אִינוֹ צָרִיךְ לְבַדֵּק, שְׁזֶה הַכֶּכֶר הוּא שֶׁהָיָה בְּפִי הַעַכְבָּר. נָחַשׁ שְׁנִכְנַס לְחוֹר וּפֶת בְּפִיו - אִינוֹ חַיֵּב לְהִכִּיא חֶבֶר לְהוֹצִיאֹו.

יד כְּזֵית חֲמֵץ בְּשָׁמֵי קוֹרָה - מְחַיְבִין אוֹתוֹ לְהִכִּיא סֵלֶם לְהוֹרִידוֹ, שֶׁפְּעָמִים יִפֹּל מִשָּׁמֵי קוֹרָה. הִיָּה חֲמֵץ בְּבוּר - אִין מְחַיְבִין אוֹתוֹ לְהַעֲלוֹתוֹ, אֲלֵא מְבַטְלוּ בְּלָבוֹ וְדִיו.

(יא) וְאִין יְדוּעַ לְאִי זֶה בֵּית נִכְנַס וְכוּ' - גַּם כָּאן לִגְבֵי כָל בֵּית הַסַּפֵּק שְׁקוּל, אֲלֵא שְׁכָאן יֵשׁ מִקּוּם לְתַלּוֹת וְלוֹמַר שֶׁהוֹכַס חֲמֵץ לְבֵית שֶׁלֹּא נִבְדַּק וְהַמִּצָּה הוֹכַסְתָּ לְבֵית שֶׁכֶּבֶר נִבְדַּק. וְכֵן שְׁנֵי בָתִּים בְּדוּקִין - שְׁתּוּלִים בְּכָל בֵּית שֶׁלֹּא נִכְנַס לְשֵׁם. (יב) זְוִיָּת - פִּינֵת הַבֵּית. שֶׁהִנִּיחַ תִּשְׁעַ חֲלוֹת וּמֵצָא עֶשֶׂר - שֶׁמְעוּרַב גּוֹרֵם לֹא יְדוּעַ, אוֹלֵי אֲדָם. וּבָא עַכְבָּר וְנֶטֶל הַכֶּכֶר שֶׁפָּרַשׁ וְנִכְנַס לְבֵית בְּדוּק - כְּבַהֲלָכָה י, שֶׁהִכִּיכַר שְׁפִירְשָׁה, מִמִּקּוּם קְבוּעַ פִּירְשָׁה, וְלִכְּן אִין הוֹלְכִים אַחַר הָרוּב. (יג) חֶבֶר - לוֹכַד נַחֲשִׁים. (יד) בְּשָׁמֵי קוֹרָה - עַל גְּבֵי קוֹרָה בְּגוּבָה הַבֵּית. בְּבוּר - מִשּׁוֹם שֶׁהוּא כַּחֲמֵץ שֶׁנִּפְלָה עָלָיו מְפּוֹלֵת, וְהָרִיחָה כְּמַבּוּעַר (רֵאָה לְעִיל ג,יא). מְבַטְלוּ בְּלָבוֹ - כַּדִּין הַתּוֹרָה (לְעִיל הֲלָכָה ב). (טו) כֶּפֶת שְׂאוֹר - קַעֲרָה מְלֵאָה שְׂאוֹר אוּ בִצֵּק יֵבֶשׁ שֶׁנִּעֲשֶׂתָה כְּמוֹ כֶּר (תְּשׁוּבוֹת הַגְּאוּנִים קַלָּד, הוֹבָא ב"י). עֲרֵבָה - קַעֲרָה גְדוֹלָה לְלוֹשׁ בַּה בִּצֵּק (פְּה"מ שְׁבַת יז,ה; כָּלִים כ"ז,ו). לְבַעַר - לְהַשְׁמִיד אֶת הַחֲמֵץ, כְּפִי שִׁיתְבָּאֵר לְהַלֵּךְ ג,יא.

ביטול בשימוש החמץ

טו כֶּפֶת שְׂאוֹר שִׁיחֲדָה לִישִׁיבָה - אִם טַח פְּנִיָּה בְּטֵיט, הָרִי זֶה בְּטֵלָה, וּמִתְרַ לְקִימָה. בִּצֵּק שֶׁבִּסְדָּקִי הָעֲרֵבָה: אִם יֵשׁ כְּזֵית בְּמִקּוּם אֶחָד - חַיֵּב לְבַעַר; וְאִם לֹא: אִם הָיָה עֲשׂוּי לְחֻזֵּק בּוֹ שְׁבָרִי הָעֲרֵבָה אוּ לְסִתָּם בּוֹ נֶקֶב - בְּטֵל בְּמַעוּטוֹ; וְאִם לֹא - חַיֵּב לְבַעַר. הָיוּ שְׁנֵי חֲצִיֵי זֵיתִים בְּשְׁנֵי מְקוּמוֹת וְחוּט שֶׁלְּבִצֵּק בִּינֵיהֶן - רוֹאִין: כָּל שְׂאֵלוֹ יִנָּטֵל הַחוּט נִטְלִין עִמּוֹ - חַיֵּב לְבַעַר; וְאִם לֹא - אִינוֹ חַיֵּב לְבַעַר.

טז בְּמָה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּעֲרֵבָה. אֲבָל בְּבֵית - אֵף עַל פִּי שְׂאֵם יִנָּטֵל הַחוּט אִינָן נִטְלִין עִמּוֹ, חַיֵּב לְבַעַר, מִפְּנֵי שֶׁפְּעָמִים מְקַבֵּץ אוֹתָן. הִיָּה חֲצִי זֵית בְּבֵית וְחֲצִי זֵית בְּעֵלְיָה, חֲצִי זֵית בְּבֵית וְחֲצִי זֵית בְּאֲכַסְדָּרָה, חֲצִי זֵית בְּבֵית וְחֲצִי זֵית בְּבֵית שֶׁלְּפָנִים מִמֶּנּוּ - הוֹאִיל וְאֵלוֹ הַחֲצִיֵי זֵיתִים דְּבוּקִים בְּכַתְלִים אוּ בְּקוֹרוֹת אוּ בְּקַרְקָעוֹת, אִינוֹ חַיֵּב לְבַעַר, אֲלֵא מְבַטְלוּ בְּלָבוֹ וְדִיו.

השכרת בית

יז הַמְשַׁכֵּיר בֵּית סֵתָם בְּאַרְבָּעָה עֶשֶׂר - הָרִי זֶה בְּחֻזְקַת בְּדוּק, וְאִינוֹ צָרִיךְ לְשַׂאֵל. וְאִם הַחֻזֵּק זֶה הַמְשַׁכֵּיר שֶׁלֹּא בְּדָק, וְאָמְרָה אִשָּׁה אוּ קָטָן 'אֲנוּ בְּדַקְנוּהוּ' - הָרִי אֵלוֹ נֶאֱמָנִין; שֶׁהִכַּל נֶאֱמָנִין עַל בְּעוֹר חֲמֵץ וְהַכֵּל כְּשֶׁרִין לְבַדִּיקָה, וְאִפְלוּ נָשִׁים וְעַבְדִּים וְקַטְנִים; וְהוּא שִׁיָּהִי קָטָן שִׁישׁ בּוֹ דַּעַת לְבַדֵּק.

יח הַמְשַׁכֵּיר בֵּית לְחֶבְרוֹ: אִם עַד שֶׁלֹּא מָסַר הַמִּפְתָּח חָל אַרְבָּעָה עֶשֶׂר - עַל הַמְשַׁכֵּיר לְבַדֵּק; וְאִם מִשְׁמַסֵּר הַמִּפְתָּח חָל אַרְבָּעָה עֶשֶׂר - עַל הַשּׂוֹכֵר לְבַדֵּק. הַמְשַׁכֵּיר בֵּית בְּחֻזְקַת שֶׁהוּא בְּדוּק, וְנִמְצָא שְׂאִינוֹ בְּדוּק - עַל הַשּׂוֹכֵר לְבַדֵּק, וְאִינוֹ מְקַח טְעוֹת, וְאִפְלוּ בְּמִקּוּם שְׁבוּדָקִין בְּשֹׁכֵר, שֶׁהָרִי מֵצוּה הוּא עוֹשֶׂה.

(טז) אֲכַסְדָּרָה - רֵאָה לְעִיל בִּיאוֹר הֲלָכָה ד. (יז) הַמְשַׁכֵּיר בֵּית סֵתָם - בְּלִי לֹמַר אִם הוּא בְּדוּק מִחֲמַץ אִם לֹא. וְאִפְלוּ נָשִׁים וְעַבְדִּים וְקַטְנִים - אֵף עַל פִּי שְׂאִינִים כְּשֶׁרִים לְעוֹדוֹת, מִפְּנֵי שֶׁמֶן הַתּוֹרָה דִּי בְּבִיטוּל, וְהַבְּדִיקָה הִיא רַק מִתְקַנֵּת חֲכָמִים, לִכְּן נִתְּנוּ חֲכָמִים תּוֹקֵף אִמְנָה לְתַקְנָתָם. (יח) אִם עַד שֶׁלֹּא - אִם לִפְנֵי שֶׁמָּסַר אֶת הַמִּפְתָּח - שֶׁמִּסִּירַת הַמִּפְתָּח מֵאִפְשֶׁרֶת לְשׂוֹכֵר לְהִיכַסֵּס לְבֵית, אֵף עַל פִּי שְׂאִינָה נַחֲשַׁבֵּת דֶּרֶךְ קְנִיָּה אִם לֹא נִיתַן הַכֶּסֶף אוּ לֹא נַעֲשֶׂתָה אַחַת מִדְּרָכֵי הַקְּנִיָּה הַמְּקוּבָלוֹת (מְכִירָה א,ט; א,יח). מְקַח טְעוֹת - קְנִיָּה שֶׁנַּעֲשֶׂתָה מִתּוֹךְ טְעוֹת, וְלִכְּן אִינָה תִּקְפָּה (רֵאָה מְכִירָה טו,ג). שֶׁהָרִי מֵצוּה הוּא עוֹשֶׂה - וְאִין הַמְשַׁכֵּיר חַיֵּב לְתַתּ לּוֹ שֶׁכֶר הַבְּדִיקָה, כִּיוּן שֶׁנּוּחַ לוֹ לְאֲדָם לְעִשׂוֹת מֵצוּוֹה בְּמִמוֹנוֹ וּבְגוּפוֹ (בְּבָלִי פְּסָחִים א,ב).

ט המפרש בים והיוצא בשירה: תוך שלשים יום - זקוק לבדק; קדם שלשים יום: אם דעתו לחזור קדם הפסח - צריך לבדק ואחר כך יצא, שמא יחזור ערב הפסח בין השמשות ולא יהיה לו פנאי לבער; ואם אין דעתו לחזור - אינו צריך לבדק. וכן העושה ביתו אוצר: תוך שלשים יום - זקוק לבדק, ואחר כך כונס אוצרו לתוכו; קדם שלשים יום: אם דעתו לפנותו קדם הפסח - צריך לבדק, ואחר כך עושהו אוצר; ואם אין דעתו לפנותו קדם הפסח - אינו צריך לבדק.

פָּרָק שְׁלִישִׁי

סדר הבדיקה והביעור

בדיקת החמץ

א כשבודק אדם ומחפש בלילי ארבעה עשר, מוציא את החמץ מן החורים ומן המחבואות ומן הזוויות, ומקבץ הכל ומניחו במקום אחד עד תחלת שעה ששית ביום, ומבערו; ואם רצה לבערו בלילי ארבעה עשר - מבער.

ב החמץ שמניח בלילי ארבעה עשר כדי שיאכל ממנו למחר עד ארבע שעות - אינו מניחו מפוזר ומפרד בכל מקום, אלא מצניעו בכלי או בזוית ידועה, ונזהר בו; שאם לא נזהר בו ומצאו חסר - צריך לחפש אחריו ולבדק פעם אחרת, שמא גירוהו העכברים.

ג חל ארבעה עשר להיות בשבת - בודקין את החמץ בלילי ערב שבת, שהוא ליל שלשה עשר, ומניח מן החמץ כדי לאכל ממנו עד ארבע שעות ביום השבת, ומניחו במקום מצנע, והשאר מבערו מלפני השבת. ואם נשאר מן החמץ ביום השבת אחר ארבע שעות - מבטלו, וכופה עליו כלי עד

יט המפרש בים - המפליג בספינה, שהוא פורש מן היבשה אל הים. העושה ביתו אוצר - מחסן של תבואה, וסביר להניח שיש חמץ בקרקע הבית. **א** זוויות - פינות. **עד תחלת שעה ששית ביום** - סוף הזמן שמותר ליהנות מן החמץ מתקנת חכמים (ראה לעיל א, ט). **מבערו** - מכלה אותו. לאופן הביעור, ראה להלן הלכה יא. **ב** **עד ארבע שעות** - עד סוף השעה הרביעית בשעות זמניות (ראה לעיל א, ט). **מצניעו** - שומר. **ג** **בלילי ערב שבת** - ליל שישו שאחר סוף יום חמישי. **ואם נשאר... ביום השבת** - שאסור לבערו בשבת. **מבטלו** - בלבו (ראה לעיל ב, ג).

מוצאי יום טוב הראשון, ומבערו.

ד היו לו כפרות רבות שלתרומה, וצריך לשרפה ערב שבת - לא יערב טהורה עם הטמאה וישרף, אלא שורף טהורה לעצמה וטמאה לעצמה ותלויה לעצמה, ומניח מן הטהורה כדי לאכל עד ארבע שעות ביום השבת בלבד.

ה מי ששכח או הזיד ולא בדק בליל ארבעה עשר - בודק בארבעה עשר בשחרית. לא בדק בשחרית - בודק בשעת הבעור. לא בדק בשעת הבעור - בודק בתוך החג. עבר הרגל ולא בדק - בודק אחר הרגל, כדי שיבער מה שימצא מחמץ שעבר עליו הפסח, מפני שהוא אסור בהנחה.

ו כשבודק החמץ בליל ארבעה עשר או ביום ארבעה עשר או בתוך הרגל - מברך קדם שיתחיל לבדק "ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו על בעור חמץ", ובודק ומחפש בכל המקומות שמכניסין להם חמץ, כמו שבארנו (לעיל ב, ד-ו). ואם בדק לאחר הרגל - אינו מברך.

ביטול חמץ

ז כשגומר לבדק: אם בדק בליל ארבעה עשר, או ביום ארבעה עשר קדם שש שעות - צריך לבטל כל חמץ שנשאר ברשותו ואינו רואהו, ויאמר 'כל חמץ שיש ברשותי שלא ראיתיו ולא ידעתיו - הרי הוא בטל, והרי הוא כעפר'; אבל אם בדק מתחלת שעה ששית ולמעלה - אינו צריך לבטל, שהרי אינו ברשותו, שכבר נאסר בהנחה.

ח לפיכך, אם לא בטל קדם שש, ומשש שעות ומעלה מצא*

כופה - הופך. **עד מוצאי יום טוב הראשון** - שהוא כבר חול המועד. **ד** לא יערב הטהורה עם הטמאה וישרף - שאין מטמאין את הטהורה (תרומות יב, א). **תלויה** - תרומה שהיא ספק טמאה ספק טהורה, שבדרך כלל אינה נאכלת ואינה נשרפת. **ה** **בשעת הבעור** - שהיא תחילת שעה שישית (ראה לעיל הלכה א). **בודק בתוך החג** - אמנם אינו יכול לבטלו, שהרי אינו ברשותו (הלכה ז), אך הוא חייב לבערו (להלן הלכה ח). **עבר הרגל** - חג הפסח, והוא נקרא כן משום שהוא אחד משלושת הרגלים שעולים בהם לירושלים, כמו שנאמר: "שלוש רגלים תחוג לי בשנה" (שמות כג, יד). **ו** **על בעור חמץ** - נוסח הברכה אינו "לבער", כנוסח ברכה שלפני מעשה, שהרי "מעט שגמר בלבו לבטל, נעשית מצוות הבעור, קודם שבידוק" (ברכות יא, טו). **ז** **ויאמר** - כדי להבהיר את הביטול באמצעות אמירה. **אינו צריך לבטל** - שהרי אי אפשר, שבשעה זו כבר אין תועלת בביטול. **ח** **מצא***

חֶמֶץ שֶׁהָיָה דַעְתּוֹ עָלָיו וְהָיָה בְּלָבוֹ, וְשִׁכְחוּ בְשַׁעַת הַבַּעוּר וְלֹא בָעָרוּ - הָרִי זֶה עֹבֵר עַל 'לֹא יֵרָאֶה' וְלֹא יִמָּצֵא, שֶׁהָרִי לֹא בָעָר וְלֹא בָטַל, וְאִין הַבְּטוּל עָתָה מוֹעִיל לוֹ כְּלוּם, לְפִי שְׂאִינוּ בְרִשׁוֹתוֹ, וְהַכְּתוּב עָשָׂה כְּאֵלוֹ הוּא בְרִשׁוֹתוֹ, לְחִיבוֹ מִשׁוּם 'לֹא יֵרָאֶה' וְלֹא יִמָּצֵא. וְחִיב לְבָעָרוֹ בְּכָל עֵת שִׁימָצְאוֹ. וְאִם מָצְאוּ בְיוֹם טוֹב - כּוֹפֵה עָלָיו כְּלִי עַד לְעֶרְב, וּמְבָעָרוֹ; וְאִם שָׁלַהֲקָדֵשׁ הוּא - אִינוּ צָרִיךְ לְכַפּוֹת עָלָיו, שֶׁהַכֹּל פּוֹרְשִׁין מִמֶּנּוּ.

ט מי שיצא מביתו קדם שעת הבעור לעשות מצוה או לאכל בסעודה שלמצוה, כגון סעודת ארוסין ונשואין, ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו: אם יכול לחזור ולבער ויחזור למצותו - יחזור; ואם לאו - יבטל בלבו. יצא להציל מיד הגיס, מן הנזהר, מן הדלקה, ומן המפלת - יבטל בלבו ודין. יצא לצרף עצמו, ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו - יחזור מיד. ועד כמה הוא חוזר? עד כפיצה. היה פחות מכפיצה - מבטלו בלבו ודין.

י מי שהניח עסה מגלגלת בתוך ביתו ויצא, ונזכר אחר שיצא והוא יושב לפני רבו, והיה ירא שמא תחמיץ קדם שיבוא - הרי זה מבטלה בלבו קדם שתחמיץ; אבל אם החמיצה - אין הבטול מועיל כלום, אלא כבר עבר על 'לא יראה' ו'לא ימצא', וחיב לבער מיד כשיחזור לביתו.

ביעור חמץ

יא כיצד בעור חמץ? שורפו, או פורר וזורה לרוח, או זורקו

- בכמה מכתבי היד הנוסח הוא: ומצא. לדעת ק' הוא מהדורה בתרא, ויש למחוק לפיה את המילים 'ומשש שעות ומעלה'. כופה עליו כלי - כדי שלא יראה אותו, אבל אינו רשאי להשליכו, שהרי אסור לטלטלו, משום שהוא מוקצה ביום טוב. הקדש - דבר שהוקדש לבית המקדש. שהכל פורשין ממנו - מתרחקים ממנו כל ימות השנה, "כדי שלא יבואו לידי מעילה" (להלן ד, ב). ט ארוסין - נקראים גם קידושין, והם השלב שקודם הנישואין, שהאישה משתייכת בו לבעלה (ראה אישות א, ג; יא). בנישואין הייתה האישה עוברת לגור בבית בעלה (=כנסיה לחופה). להציל מיד הגיס - להציל יהודים שהיו נרדפים על ידי חיילים גויים. מפלת - בניין שהתמוטט וכיוצא בזה, ויש תחתיו אנשים. מן הנזהר - להציל אדם מטביעה בנהר או מטביעה במי נהר העולה על גדותיו ומציף את העיר וכדומה. יבטל בלבו - שכל אלו הם בגדר הצלת נפשות, שמצוות חכמים לבער נדחית ממניהם. לצרף עצמו - לצורך עסקיו או סחורתו. ביצה - נפח ביצה רגילה (כ-50 סמ"ק). מהלכה זו נלמד שהביטול מועיל גם לחמץ ידוע. י עסה מגלגלת - שנתערבו בה הקמח והמים (ביכורים ח, ד), אך עדיין לא התחמיץ הבצק. והוא יושב לפני רבו - ואינו יכול לחזור מפני כבוד רבו, שהרי כבר החמיל ללמוד. (יא) פורר - מפורר את החמץ לפירורים קטנים מאוד (פה"מ פסחים ב, א).

לִים. וְאִם הָיָה הַחֶמֶץ קָשָׁה, וְאִין הֵימ מַחְתְּכוּ בְּמַהְרָה - הָרִי זֶה מְפָרְרוֹ וְאַחַר כֵּךְ זוֹרְקוֹ לִים. וְחֶמֶץ שֶׁנִּפְלָה עָלָיו מִפְּלֵת וְנִמְצָא עָלָיו עֶפֶר שְׁלֹשָׁה טַפְחִים או יֵתֵר - הָרִי הוּא כְּמִבְעָר; וְצָרִיךְ לְבָטַל בְּלָבוֹ, אִם עָרִין לֹא נִכְנְסָה שַׁעָה שְׁשִׁית.

נתנו לנכרי קדם שעה ששית - אינו צריך לבער. ואם שרפו קדם שעה ששית - הרי זה מתר להנות בפחמין שלו בתוך הפסח. אבל אם שרפו משעה ששית ומעלה - הואיל והוא אסור בהניה, הרי זה לא יסיק בו תנור וכירים, ולא יאפה בו ולא יבשל; ואם אפה או בשל - אותה הפת ואותו התבשיל אסור בהניה. וכן הפחמין שלו אסורין בהניה, הואיל ושרפו אחר שנאסר בהניה.

פֶּרֶק רְבִיעִי

לא יראה ולא ימצא

בעלות על החמץ

א כתוב בתורה: "ולא יראה לך חמץ" (שמות יג, ט). יכול אם טמן אותו או הפקיד אותו ביד גויים לא יהיה עובר? תלמוד לומר: "שאר לא ימצא בבתיכם" (שם יב, ט) - אפלו הטמינו או הפקידו. יכול לא יהיה עובר אלא אם כן היה החמץ בביתו, אבל אם היה רחוק מביתו, בשדה או בעיר אחרת, לא יהיה עובר? תלמוד לומר: "בכל גבלך" (שם יג, ז; דברים טז, ד) - בכל רשותו. יכול יהיה חיב לבער מרשותו חמץ שלגוי או שלהקדש? תלמוד לומר: "לא יראה לך" (שם) - שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה שלאחרים או שלגבוה.

ב הא למדת שחמץ שלישראל - אם הניחו ברשותו, אפלו טמון, ואפלו בעיר אחרת, ואפלו מפקד ביד גויים, הרי זה

שלושה טפחים - הטפח הוא כ-8 ס"מ, ושלושה טפחים הם העומק שאין הכלב יכול לחפש בו חמץ (פה"מ פסחים ב, ג). קדם שעה ששית - שעת הביעור (ראה לעיל א, ט). אינו צריך לבער - ויכול אדם למכור את חמצו לגוי, אף אם הוא יודע שלא יכלה החמץ לפני הפסח.

א הכלל: אסור שיהיה לאדם מישראל חמץ שהוא קניינו הפרטי או באחריותו. לא יהיה עובר - על האיסור, שהרי אינו רואהו. שאר - ראה ביאור בפתחה להלכות אלו. שלגבוה - של הקדש, שהוקדש לבית המקדש.

עובר משום 'לא יראה' ו'לא ימצא'; וחמץ שלהקדש או שלגוי שהיה אצל ישראל - אפלו היה עמו בבית, הרי זה מתר, מפני שאינו שלו. ואפלו היה שלגור תושב שיד ישראל שולטת עליו - אין כופין אותו להוציא החמץ מרשותנו בפסח. אבל צריך לעשות מחצה גבוהה עשרה טפחים בפני חמצו שלגוי, שמא יבוא להסתפק ממנו; אבל שלהקדש - אינו צריך, מפני שהכל פורשין מן ההקדש, כדי שלא יבואו לידי מעילה.

ג גוי שהפקיד חמצו אצל ישראל: אם קבל עליו ישראל אחריותו, שאם אבד או נגנב ישלם לו דמיו - הרי זה חייב לבערו; הואיל וקבל עליו אחריותו, נעשה כשלו. ואם לא קבל אחריות - מתר לקימו אצלו, ומתר לאכל ממנו אחר הפסח, שברשות הגוי הוא.

ד גוי אלם שהפקיד חמצו אצל ישראל - אם יודע הישראלי שאם אבד או נגנב מחיבו לשלמו, וכופהו ואונסו לשלם ואף על פי שלא קבל אחריותו, הרי זה חייב לבערו, שהרי נחשב כאלו הוא שלו, מפני שמחיבו האנס באחריותו.

מכירת חמץ

ה ישראל שהרהין חמצו אצל הגוי: אם אמר לו 'אם לא הבאתי לך מעות מכאן ועד יום פלוני, קנה חמץ זה מעכשיו' - הרי זה ברשות הגוי, ואותו החמץ מתר לאחר הפסח, והוא שיהיה הזמן שקבע לו קדם הפסח; ואם לא אמר לו 'קנה מעכשיו' - נמצא אותו החמץ כאלו הוא פקדון אצל הגוי, ואסור בהנאה לאחר הפסח.

ו ישראל וגוי שהיו באין בספינה, והיה החמץ ביד ישראל,

(ב) גר תושב - גוי המקיים את שבע מצוות בני נח, מפני שציווה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה, ולכן הוא רשאי לגור בארץ. ואין מקבלים גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג (איסורי ביאה יד, זח; מלכים ת, יא). יד ישראל - שלטון ישראל. אבל צריך לעשות מחצה - לשם היכר, שלא ישכח ויבוא להסתפק - להשתמש מעילה - האיסור ליהנות מקדשי ה', שהנהנה בהם הוא חוטא. (ד) אלם - אלים. (ה) הרהין חמצו - מישכו, הפקיד את החמץ שלו אצל הגוי כעירבון לפירעון הלוואה שלקח ממנו. מעכשיו - שמראה בזה שגמר להקנותו, ואינו בגדר פיקדון אצל הגוי. (ו) הערה: הלכה זו היא המקור למכירת חמץ בשעת הדחק: "בספינה", "שעה חמישית", "ובלבד שיתנו לו מתנה גמורה", ואין לו בלבו כל שייכות בלא כל הערמה (ראה לעיל ב, ג). בספינה - משום שמדובר בשעת הדחק ובאופן מיוחד,

והגיעה שעה חמישית - הרי זה מוכרו לגוי או נותנו לו במתנה, וחוזר ולוקחו ממנו אחר הפסח; ובלבד שיתנו לו מתנה גמורה.

ז אומר הוא ישראל לגוי 'עד שאתה לוקח במנה, בוא וקח במאתים', 'עד שאתה לוקח מגוי, בוא וקח מישראל', 'שמא אצטרך ואקח ממך אחר הפסח'. אבל לא ימכר לו ולא יתן לו על תנאי; ואם עשה כן - הרי זה עובר על 'בל יראה' ו'בל ימצא'.

תערובת חמץ

ח תערובת חמץ - עוברין עליה משום 'בל יראה' ו'בל ימצא', כגון המרים וכותח הבבלי ושכר המדי שעושין אותו מן הקמח, וכל כיוצא באלו מדברים הנאכלים. אבל דבר שיש בו תערובת חמץ ואינו ראוי לאכילה - הרי זה מתר לקימו בפסח.

ט כיצד? ערבת העבדנין שנתן לתוכה קמח ועורות - אפלו נתנו שעה אחת קדם שעת הבעור, הרי זה מתר לקימו. ואם לא נתן העורות, ונתן הקמח קדם שלשה ימים לשעת הבעור - מתר, שהרי נפסד והבאיש; תוך שלשה ימים - חייב לבעור.

י וכן הקלור והרטיה והאספלגית והתריק שנתן לתוכן חמץ -

שואם יבער את החמץ, לא יהיה לו מה לאכול לאחר הפסח. שעה חמישית - השעה האחרונה שמותר ליהנות בה מן החמץ (ראה לעיל א, ט). לוקחו - קונהו. ובלבד שיתנו לו מתנה גמורה - בלא הערמה כלל, כשהגוי מושך את החמץ לרשותו והיהודי מוכרו בלא תנאי (רי' מנחם). (ז) עד שאתה לוקח במנה וכו' - במקום לקנות כמות מסוימת בשווי מנה (=מאה דינרים), קנה עתה ממני כמות כפולה במחיר זה, כיוון שאני מבקש להיפטר מן החמץ שברשותי. עד שאתה לוקח מגוי בוא וקח מישראל - במקום לקנות חמץ מן הגוי, קנה חמץ מישראל, שלאחר הפסח סביר שיקנוהו ממך יהודים. שמא אצטרך וכו' - כיוון שלא התנה עמו, ולא אמר לו בוודאות שיקנה ממנו, והמכירה מכירה גמורה - הדבר מותר (רי' מנחם). (ח) תערובת חמץ - שיש בה כזית חמץ בכל נפח שיעור של שלוש ביצים של תערובת (קי' עפ"י פה"מ פסחים ג, א). לענין התערובות, ראה ביאור א, ו (כס"מ). מריס - ראה ביאור ב, ו. כותח הבבלי ושכר המדי - ראה ביאור א, ו. (ט) ערבת העבדנין - קערה גדולה של מעבדי עורות. שנתן לתוכה קמח ועורות - כחלק מתהליך עיבוד העורות (תפילין א, ז). הקמח מתחיל להיפסד לאחר השרייה במשך שלושה ימים או לפני כן, משעה ששמים במים את העור עם הקמח. (י) קלור - סם מרפא לעין (פה"מ שבת ח, א). רטיה - פיסת בד מרוחה במשחה שמניחים על המכה (פה"מ עירובין י, ג). אספלגית - משחה (פה"מ שבת יט, ב), והיא שם כללי לתבובשת עם שמן או דונג וכדומה (פה"מ כלים ח, א). תריק - תרכיב נוגד רעלים שהופק מסממני מרפא ובהם נחשים. הרמב"ם ייחד חיבור שלם בתחום רפואי זה, שהוא מכנהו 'סמי המוות והרפואות כנגדם'.

מִתָּר לְקִיּוֹן בַּפֶּסַח*, שֶׁהָרִי נִפְסְדָה צוֹרֵת הַחֻמֶּץ. יֵאָהָר הַפֶּת עֲצָמָה שֶׁעַפְשָׁה וְנִפְסְלָה מִלְאֹכֵל הַכֶּלֶב, וּמְלוּגְמָה שֶׁנִּסְרְחָה – אֵינוֹ צָרִיךְ לִבְעָר.

בְּגָדִים שֶׁכָּבְסוּ אוֹתָן בַּחֶלֶב חֹטָה, וְכֵן גִּירוֹת שֶׁדִּבְקוּ אוֹתָן בַּחֻמֶּץ, וְכֵל כִּיּוֹצָא בֹזֵה – מִתָּר לְקִיּוֹן בַּפֶּסַח וְאֵין בָּהֶן מִשּׁוֹם 'לֹא יֵרָאֶה' וְ'לֹא יִמָּצֵא', שֶׁאֵין צוֹרֵת הַחֻמֶּץ עוֹמֶדֶת.

יב דָּבָר שֶׁנִּתְעַרַב בּוֹ חֻמֶּץ וְאֵינוֹ מֵאֹכֵל אֲדָם כֶּלֶל, אוֹ שֶׁאֵינוֹ מֵאֹכֵל כָּל אֲדָם, כְּגוֹן הַתְּרִיק וְכִיּוֹצָא בּוֹ – אֵף עַל פִּי שֶׁמִּתָּר לְקִיּוֹן, אֲסוּר לְאֹכְלוֹ עַד אַחַר הַפֶּסַח; וְאֵף עַל פִּי שֶׁאֵין בּוֹ מִן הַחֻמֶּץ אֲלֵא כָּל שֶׁהוּא – הָרִי זֶה אֲסוּר לְאֹכְלוֹ.

פֶּרֶק חֲמִישִׁי

חימוץ והכשרת כלים

הגדרת חמץ

א אֵין אֲסוּר מִשּׁוֹם חֻמֶּץ בַּפֶּסַח אֲלֵא חֲמֵשֶׁת מִיְנֵי הַדָּגָן בַּלְבָּד, וְהֵם שְׁנֵי מִיְנֵי הַחֲטִיִּם שֶׁהֵן הַחֹטָה וְהַכֶּסֶמֶת, וְשְׁלֹשֶׁת מִיְנֵי הַשְּׁעוּרִים שֶׁהֵן הַשְּׁעוּרָה וְשִׁבְלֵת שׁוּעֵל וְהַשִּׁיפּוֹן. אֲבָל הַקִּטְנִיּוֹת, כְּגוֹן אֲרוֹז וְרֶחֶן וְפוּלִין וְעֵדָשִׁים וְכִיּוֹצָא בָּהֶן – אֵין בָּהֶן מִשּׁוֹם חֻמֶּץ, אֲלֵא אֶפְלוֹ לֶשׁ קֶמַח אֲרוֹז וְכִיּוֹצָא בּוֹ בְרוֹתְחִין וְכִסְהוּ בְּבָגָדִים עַד שֶׁנִּתְפַּח כְּמוֹ בָּצֵק שֶׁהַחֻמֶּץ – הָרִי זֶה מִתָּר בְּאֹכִילָה, שֶׁאֵין זֶה חֻמוֹץ אֲלֵא סֶרְחוֹן.

ב חֲמֵשֶׁת מִיְנֵי דָגָן אֵלוֹ – אִם לֶשֶׁן בְּמֵי פִירוֹת בַּלְבָּד, בְּלֹא שֵׁם מִים בְּעוֹלָם, אֵינָן בָּאֵין לִידֵי חֻמוֹץ; אֲלֵא אֶפְלוֹ הַגִּיחוֹן כָּל הַיּוֹם

מִתָּר לְקִיּוֹן בַּפֶּסַח* - בכ"י י' נוסף: "ואין בהן משום בל יראה ובל ימצא". צורת - הן במשמעות תבנית, צורה חיצונית, והן כמהות (מיי"א, א), שאינו למאכל אלא לתרופה. ראה דין רפואה בחמץ להלן ה, יט. מִלְאֹכֵל הַכֶּלֶב – שיאכל אותו הכלב. מְלוּגְמָה - לעיסת חיטים או פירות בפה והנחתם לרפואה על פצע או על מקום נפוח בגוף. לוגמה - צד הפה (פח"מ שביעית ח, א). חֶלֶב חֹטָה - קמח עמילן. חומר לבן דק המופק מן הדגנים ומשמש להקשחת הבגד כחלק מתהליך הגיהוץ. עוֹמֶדֶת - מתקיימת, ובפועל אין כאן חמץ. יב אֲסוּר לְאֹכְלוֹ עַד אַחַר הַפֶּסַח - ראה א, ה. סיכום דיני תרופות בפסח: מותר לקיימן אף שהם מאכל מקצת בני אדם. ולצורכי רפואה, אף אם אין סכנה, מותר להתרפא בחמץ אם אין הנאה ממנו לחיך (יסודי התורה ה, ח; ראה ה, יט).

א קִטְנִיּוֹת - זרעים הנאכלים, מלבד חמשת מיני דגן. בְּרוֹתְחִין - שהחום מזרז את החימוץ. שֶׁאֵין זֶה חֻמוֹץ אֲלֵא סֶרְחוֹן - עיפוש וקלקול (פח"מ פסחים ב, ה), מלווה בריח רע.

עַד שֶׁנִּתְפַּח כָּל הַבָּצֵק – הָרִי זֶה מִתָּר בְּאֹכִילָה*, שֶׁאֵין מִי פִירוֹת מִחֻמִּיצִין אֲלֵא מִסְרִיחִין. וּמֵי פִירוֹת הֵן כְּגוֹן יֵין וְחֶלֶב וְדִבְשׁ וְזֵית וּמֵי תְּפוּחִים וּמֵי רְמוֹנִים, וְכֵל כִּיּוֹצָא בָּהֶן מִשָּׂאָר יֵינוֹת וְשִׁמְנִים וּמִשְׁקִין; וְהוּא שֶׁלֹּא יִתְעַרַב בָּהֶן שֵׁם מִים בְּעוֹלָם. וְאִם נִתְעַרַב בָּהֶן מִים כָּל שֶׁהוּא – הָרִי אֵלוֹ מִחֻמִּיצִין.

בישול חליטה ולתיתה

ג אֵין מִבְּשָׁלִין חֲטִיִּם בְּמִים, כְּגוֹן רִיפּוֹת, וְלֹא קֶמַח, כְּגוֹן לְבִיבוֹת, וְאִם בִּשָּׁל – הָרִי זֶה חֻמֶּץ גָּמוּר; וְהוּא שֶׁיִּתְבַּקְעוּ בְּתִבְשִׁיל. אֵין קוֹלִין אֵת הַבָּצֵק בְּשִׁמֶן עַל הַמַּחְבֵּת, אֲבָל מִבְּשָׁלִין אֵת הַפֶּת וְאֵת הַקֶּמַח הַקְּלוּי. וְאִם הִרְתִּיחַ הַמִּים הִרְבֵּה וְאַחַר כֵּךְ הִשְׁלִיךְ לְתוֹכָן הַקֶּמַח – הָרִי זֶה מִתָּר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִתְבַּשֵּׁל מִיַּד קֶדָם שִׁיחֻמִּץ. וְכֵבֵר נִהְגוּ בְּשִׁנְעָר וּבִסְפָרַד וּבְכָל הַמְעַרַב לְאֲסוּר דָּבָר זֶה, גְּזֵרָה שְׁמָא לֹא יִרְתִּיחַ הַמִּים יָפָה יָפָה.

ד מִתָּר לְבִשָּׁל הַדָּגָן אוֹ הַקֶּמַח בְּמֵי פִירוֹת. וְכֵן בָּצֵק שֶׁלְּשׁוֹ בְּמֵי פִירוֹת – אִם בִּשְׁלוֹ בְּמֵי פִירוֹת אוֹ קָלְהוּ עַל הַמַּחְבֵּת בְּשִׁמֶן, הָרִי זֶה מִתָּר, שְׁמֵי פִירוֹת אֵינָן מִחֻמִּיצִין.

ה כֶּרְמֵל שֶׁמֵּהֵבֵהֵבִין אוֹתוֹ בְּאוּר וְטוֹחֲנִין אוֹתוֹ – אֵין מִבְּשָׁלִין הַקֶּמַח שְׁלוֹ בְּמִים, שְׁמָא לֹא נִקְלָה בְּאוּר יָפָה, וְנִמְצָא מִחֻמֶּץ כְּשֶׁמִּבְּשָׁלִין אוֹתוֹ. וְכֵן כְּשֶׁמּוֹלְלִין הַקֶּדְרוֹת הַחֲדָשׁוֹת – אֵין מִבְּשָׁלִין בָּהֶן אֲלֵא מִצָּה אֶפְוִיָּה שֶׁחֲזָרוּ וְטַחְנוּ אוֹתָהּ; אֲבָל קֶמַח קָלִי אֲסוּר, שְׁמָא לֹא קָלְהוּ יָפָה, וְיָבִוא לִידֵי חֻמוֹץ.

ב הָרִי זֶה מִתָּר בְּאֹכִילָה* - רבי אברהם בן הרמב"ם (מובא במערי"ק מתוך יספר כ"י קדמוני המצטט מספרו) מעיד שרבנו תיקן את הנוסח וגרס במקומו: "אין תיבין עליו כרת". ואין כוונתו לומר שאסור לערב ולבשל במי פירות לכתחילה (כמבואר להלן בהלכה ד והלכה כ, ו, ה). ובקצת כתבי יד ודפוסים ישנים הגרסה כתיקון זה. וקי' העיר שרבנו לא חזר בו מן הנוסח הראשון, וכן הוא הנוסח במהדורתנו. זית - שמן. ג ריפּוֹת - "חיטין שחולקין אותן ברחיים אחת לשתיים ואחת לשלוש, כדי לעשות מהן מעשה קדרה [=תבשיל]" (טומאת אוכלין טז, א), והן הבורגול של ימינו. לְבִיבוֹת - שם משותף ללישת קמח במים וטיגון הבצק בשמן. הַשְּׁלִיךְ לְתוֹכָן הַקֶּמַח - אבל לא בצק, כבתחילת ההלכה, שהרי הוא עלול להחמיץ קודם שיטגן השמן את תוך הבצק. שְׁנֵעָר - בבל, עירק-אירן של ימינו. כָּל הַמְעַרַב - הארצות המערביות בצפון אפריקה (המגרב). ד דָּגָן - גרגרי תבואה. ה כְּרְמֵל - תבואה לחה, לפני שהיא נעשית שיבולים קשים. מֵהֵבֵהֵבִין - חורכים קלות. אוּר - אש. כְּשֶׁמּוֹלְלִין הַקֶּדְרוֹת הַחֲדָשׁוֹת - תהליך הנעשה בקדרות חרס חדשות, שמבשלים בהן מים וקמח מגרגרי השיבולים המלאות (ומכאן השם מלילה) כדי לסתום את נקבוביותיהם, כדי שלא יתמצו הנוזלים מדופנן (ו' תנחום). קֶמַח קָלִי - קמח העשוי מגרעינים קלויים.

ו אין בוללין את השעורין במים בפסח, מפני שהן רפין ומחמיצין במהרה. ואם בלל: אם רפו כדי שאם הניחן על פי הביב שאופין עליו החלות יתבקעו - הרי אלו אסורין; ואם לא הגיעו לרפיון זה - הרי אלו מתרים.

ז החטים - מתר לבלל אותן במים כדי להסיר סבן, וטוחנין אותן מיד כדרך שטוחנין הסלת. וכבר נהגו כל ישראל בשנער ובארץ הצבי ובספרד ובערי המערב שלא יבללו החטים במים, גזרה שמא ישהו ויחמיצו.

ח תבשיל שנתבשל ונמצאו בו שעורים או חטים: אם נתבקעו - הרי כל התבשיל אסור, שהרי נתערב בו החמץ; ואם לא נתבקעו - מוציאין אותן ושורפין אותן ואוכלין שאר התבשיל, שאין הדגן שנבלל או נתבשל ולא נתבקע חמץ גמור שלתורה, ואינו אלא מדברי סופרים, ט משום שנאמר: "ושמרתם את המצות" (שמות יב, יז), כלומר הזהירו במצה ושמרו אותה מכל צד חמוץ.

שמירת הדגן

לפיכך אמרו חכמים: צריך אדם להזהר בדגן שאוכל ממנו בפסח כדי שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר, עד שלא יהיה בו שם חמוץ. דגן שטבע בנהר או שנפל עליו מים - כשם שאסור לאכלו, כך אסור לקימו, אלא מוכרו לישראל ומודיעו, כדי שיאכלנו קדם הפסח; ואם מכרו לגויים קדם

ו) אין בוללין - אין שורים את הגרגרים במים כדי שתתלחלח קליפתם ויהיה קל לקלפם, כדי שיהיה קמח הפת מנופה ונקי יותר. פעולה זו נקראת גם לתינה (ראה מעשה הקרבנות יב, ב). רפין - רכים. ביב - כלי חרס חלול ששמים בתוכו אש ואופים מעליו לחם, כפי שעושים באפיית הפיתות (ר' תנחום; ראה להלן הלכה כב). ז) להסיר סבן - קליפתן, כדי שיהיה המאפה (או הפת) לבן יותר ועדין. ארץ הצבי - ארץ-ישראל. צבי - לשון פאר והדר או חמדה (ראה דניאל יא, טז). ח) מדברי סופרים - מתקנת חכמים. ט) משום שנאמר - נימוק למה אסרו חכמים דגן שנבלל, שהרי צריך שבסופו של דבר תהיה המצה שמורה מכל אפשרות של חימוץ. צריך אדם - לכתחילה. שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר - וזו היא בגדר מצה משומרת, שהרי יודעים שנשמרה מעת קצירתה, והיא הראויה למצת המצוה בליל הסדר, שמברכים עליה "על אכילת מצה", ואוכלים ממנה את המצה האחרונה, אף על פי ש"מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית... גומר סעודתו ממצה שאינה משומרת" (ראה ח, ג), והיא מצה שהוחזקה שאף בהיותה דגן לא נפלו עליה מים ולא החמיצה - מברך עליה ואוכל ממנה כל הפסח (שו"ת ר"י הגיד, מצאצאי הרמב"ם, סי' כט). שם חמוץ - אפשרות כלשהי שהחמיצה.

הפסח - מוכר מעט לכל אחד ואחד, כדי שיכלה קדם הפסח, שמא יחזר הגוי וימכרנו לישראל.

י דגן שנפל עליו דלף: כל זמן שהוא טורד טפה אחר טפה, אפלו כל היום כלו - אינו בא לידי חמוץ; אבל כשפוסק - אם נשתתה כשעור, הרי זה אסור.

הירות בלישה וזמן ההחמצה

יא אין לשין בפסח עסה גדולה, שמא תחמיץ, אלא שעור חלה בלבד. ואין לשין לא בחמין ולא בחמי חמה ולא במים שנשאבו בו ביום אלא במים שלנו; ואם עבר ולש באחד מכל אלו - הרי הפת אסורה.

יב לא תשב אשה תחת השמש ותלוש, ולא תחת הרקיע ביום העבים, אפלו במקום שאין השמש זורחת בו, ולא תניח את העסה ותתעסק בדבר אחר. ואם היתה לשה ואופה - צריכה שני כלים שלמים, אחד שמקטפת בו ואחד שמצננת בו ידה. ואם עברה ולשה תחת השמש, או שלא צננה ידה, או שעשת עסה יתר משעור חלה - הפת מתרת. וכמה שעור חלה? כמו שלש וארבעים וחמש ביצה; כגוף הביצה הבינונית, לא כמשקלה.

יג כל זמן שאדם עוסק בבצק, אפלו כל היום כלו - אינו בא לידי חמוץ. ואם הגביה ידו, והניחו, ושהה הבצק עד שהגיע להשמיע הקול בזמן שאדם מכה בידו עליו - כבר החמיץ, וישרף מיד. ואם אין קולו נשמע: אם שהה כדי שיהלך אדם

י) דלף - טפטוף. טורד - מטפטף בלא הפוגה. כשעור - כמשך הזמן הדרוש להחמצה. יא) שעור חלה - יבואר בהלכה הבאה. לא בחמין - מים חמים, משום שהחום מאיץ את החימוץ. חמי חמה - מים שנתחממו בשמש. מים שלנו - מים ששהו במשך הלילה ("שלנו" = שכבר לנו, לשון לינה) אחר שנשאבו מאתמול, מפני שכבר הם צוננים ואינם מאיצים את החימוץ. יב) יום העבים - יום מעונן. ולא תניח את העסה ותתעסק בדבר אחר - פרט ללישה, העריכה והאפייה, כגון לטאטא את הבית או לברור חיטים. מקטפת - הקיטוף הוא תלישת חלקים מן הבצק לעשותם כיכרות לחם, תוך כדי החלקתם בנוזל להכינם לאפייה, שכדי שלא יידבק הבצק לידיים מרטיבים את הידיים (פה"מ מנחות ה, ב; ראה כלים ה, א). שמצננת בו ידה - שהתחממה מחום התנור בעת הכנסת הבצק לתנור (ר"ח). שעור חלה - הכמות המזערית של בצק שחייבים להפריש ממנו חלה לכהן. כגוף הביצה - כמידת נפח של כ-50 סמ"ק, ומכאן ששיעור נפח הבצק שיש להפריש ממנו חלה כ-2,160 סמ"ק. יג) כל זמן וכו' - החימוץ מתחיל משעה שמפסקת ללוש את העיסה. כדי שיהלך אדם - הילוך אדם בינוני.

מיל - כָּבֵד הַחֲמִיץ, וְיִשְׂרַף מִיָּד; וְכֵן אִם הִכְסִיפוּ פָּנָיו כְּאָדָם שֶׁעֲמָדוֹ שֶׁעֲרוֹתָיו - הָרִי זֶה אָסוּר לֶאֱכֹלוֹ, וְאִין חִיבִין עֲלָיו כָּרַת.

יָד הָיוּ שְׁתֵּי עֲסוֹת שֶׁהִגְבִּיהוּ הַיָּד מֵהֵן בְּעַת אַחַת וְנִשְׁתַּהוּ, וְהָאֶחָת מֵהֵן יֵשׁ לָהּ קוֹל וְהָאַחֶרֶת אִין לָהּ קוֹל - שְׁתֵּיהֶן יִשְׂרָפוּ, וְהָרִי הֵן חֲמֵץ גָּמוּר.

טו אין עושין סריקין המצירין בפסח, מפני שהאשה שוהה עליהן, ומתחמצין בעת עשייתן. לפיכך הנחתומין מתרין לעשותן, מפני שהן בקיאי באמנותן וממהרין לעשותן; אבל בעלי בתים - אסורין, ואפלו צרו אותן בדפוס, שמא יבואו אחרים לעשותן שלא בדפוס, וישהו בעשייתן ויחמיצו.

טז מים שרוחצין בו הידים והערכה אחר שלשין, וכן מים שמשתמשין בו בשעת לישה - הרי זה ישפך במקום מדרון, כדי שלא יתקבץ במקום אחד ויחמיץ.

ההירות בהחמצת מורסן

יז אין שורין את המרסן ומניחין לפני התרנגלין, שמא יחמיץ; אבל חולטין להן המרסן ברותחין ומניחין לפניהן. וכבר נהגו רב העולם שלא לחלט, גזרה שמא לא ירתיח המים יפה יפה.

יח ומתיר ללוש לתרנגלין מרסן או קמח ומאכילן מיד, או נותן לפניהן והוא עומד עליהן עד שלא ישהה לפניהן כדי הלוחץ מיל; וכל זמן שהן מנקרין בו או שהוא מהפך בו בידו - אינו מחמיץ. וכשיפסקו מלאכל - ישטף הפלי במים וישפך במקום מדרון.

מיל - אלפיים אמה (כקילומטר), ושיעור הזמן הוא כ-24 דקות (פה"מ פסחים ג,ב). הכסיו פניו - פני הבצק לאחר כמה שעות עשויים לקבל גוון לבנבן כסוף. כאדם שעמדו שערוותיו - כאדם נבהל ששערותיו סומרות מפחד ופניו מכסיפים (רש"י). שהגביהו היד מהן - שחדלו ללוש אותם. טו סריקין המצירין - ריקיקים מצוררים לשם קישוט (רי תנחום). נחתומין - אופים. צרו אותן בדפוס - על ידי תבנית ציור מוכנה. טז ערכה - קערה גדולה (פה"מ שבת יז,ה). יז מרסן - פסולת גסה של גרגר חיטה (פה"מ תרומות יא,ה). חולטין - נותנים את המורסן לתוך המים לאחר שרתחו (לעיל הלכה א). יח פדי הלוחץ מיל - ראה לעיל ביאור הלכה ג.

יט לא תשרה אשה את המרסן שתוליד בידה למרחץ, אבל שפה היא על בשרה יבש. ולא ילעס אדם חטין ויתן על מפתו, מפני שהן מחמיצות. אין נותנין את הקמח לתוך החרסת, ואם נתן - ישרף מיד, מפני שהוא ממהר להחמיץ. אין נותנין את הקמח לתוך החרדל, ואם נתן - יאכל מיד.

מצה מתובלת ומצה עשירה

כ מתיר לתת התבלין והשמשמין והקצח וכיוצא בהן לתוך הבצק, וכן מתיר ללוש העסה במים ושמן או דבש וחלב, או לקטף בהן. וביום הראשון אסור ללוש ולקטף אלא במים בלבד, לא משום חמץ אלא כדי שיהיה "לחם עני" (דברים טו,א); וכראשון בלבד הוא שצריך להיות זכרון "לחם עני".

הכשרת כלים

כא כל כלי חרס שנשתמש בהן חמץ בצונן - מתיר להשתמש בהן מצה בצונן, חוץ מכלי שמניחין בו השאור וכלי שמניחין בו חרסת, מפני שחמוצן קשה. וכן ערכות שלשין בהן החמץ ומניחין אותו שם עד שיחמיץ - הרי הן כבית שאור, ואין משתמשין בהן בפסח.

כב ביב שלחרס שאופין עליו חלות חמץ כל השנה - אין אופין עליו מצה בפסח. ואם מלאו גחלים והסיק מקום שהיה מבשל בו החמץ - מתיר לבשל עליו מצה.

יט) שתוליד בידה למרחץ - כדי שישמש לה לניקיון גופה על ידי שפשופו. שפה - משפפת. יבש - ואף על פי שגופה רטוב במים, שלאחר מכן המורסן נשטף בזרם המים. (קו עפ"י רש"י). ויתן על מפתו - פצע שבגופו כדי לרפאו (לסיכום דיני תרופות ראה בסוף ביאור פרק ז). מפני שהן מחמיצות - ברוק שבלעיסתו. חרסת - "תערובת שיש בה חמיצות" (פה"מ פסחים ב,ח; למרכיביה, ראה להלן ז,א). נותנין בו קמח להקהות את טעמו (רש"י), והחרדל מחיש את החימוץ. כ) קצח - צמח שזרעיו השחורים משמשים כתבלין. מצה זו היא הנקראת 'מצה מתובלת' (מעשה הקרבנות יב,ז), והיא כשרה אף למצת מצווה. ללוש העסה במים ושמן או דבש וחלב - ומצה שנעשית מעיסה שנלושה באחד מארבעת המשקין (יין, שמן דבש או חלב) היא הנקראת 'מצה עשירה' (להלן ו,ה). לקטף - ראה לעיל ביאור הלכה יב. וביום הראשון - בלילה הראשון (רש"י, פסחים לו,א), ונראה שאין אוכלים בלילה הסדר מצה עשירה, ולא רק במצת מצווה (להלן ו,ה; וכן משמע מהגאונים). כא) פלי חרס - חרס (וכעין כלי חרסינה של ימינו). ואסור להשתמש למצה בחום בכלי חרס שהשתמשו בו לחמץ בצונן. לכלי חרס שהשתמש בו בחמין, ראה הלכה כה. שאור - ראה הביאור בתחילת הלכות אלה. חרסת - למרכיביה ראה לעיל הלכה יט. כבית שאור - ככלי חרס שמניחין בו את השאור, כנוצר בתחילת ההלכה. כב) גיב - ראה ביאור הלכה ו.

כג כלי מתכות וכלי אבנים שנשתמש בהן חמץ ברותחין בכלי ראשון, כגון קדרות ואלפסין - גותן אותן לתוך כלי גדול, וממלא עליהן מים ומרתיחן בתוכו, ואחר כך שוטף אותן, ומשתמש בהן במצה. וכן הסכינין - מרתיח את הלהב ואת הנצב בכלי ראשון, ואחר כך משתמש בהן במצה.

כד כלי מתכות ואבנים וכלי עצים שנשתמש בהן חמץ בכלי שני, כגון קערות וכוסות - גותן אותן לתוך כלי גדול, ונותן עליהן מים רותחין ומניחן בתוכו עד שיפלטו, ואחר כך שוטפן, ומשתמש בהן במצה.

כה כל כלי חרס שנשתמש בהן חמץ בחמין, בין כלי ראשון כגון קדרות, בין כלי שני כגון קערות, בין שהיו משוחין ושועין באבר שעושין אותן כעין זכוכית, בין שהיו חרס כמה שהן - אין משתמשין בהן במצה, אלא מניחן לאחר הפסח ומבשל בהן.

כו כלי ראשון שרצה להרתיחו, ולא מצא כלי אחר גדול ממנו כדי להרתיחו בתוכו - הרי זה מקיף לו שפה שלטיט על שפתו מבחוץ, וממלאהו מים עד שיגברו המים על שפתו ומרתיח המים בתוכו ודיו, ואחר כך שוטף אותו, ומשתמש בו במצה.

פרק ששי

אכילת המצה

מצות אכילת מצה והכוונה

א מצות עשה מן התורה לאכל מצה בליל חמשה עשר, שנאמר: "בערב תאכלו מצת" (שמות יב, ח), בכל מקום ובכל זמן; ולא תלה אכילה זו בקרבן הפסח, אלא זו מצוה בפני עצמה.

כג קדרות - סירים. אלפסין - כלי בישול (פה"מ פאה ח, ד), מחבתות. ומרתיחן בתוכו - ונקרא בהשאלה הגעלת הכלים, לפי ש"סיסיר את השמנונית... שהנפש גועלת אותו" (פה"מ זבחים יא, ח). הכלל הוא: כל כלי שנשתמש בו על האש - צריך הגעלה על האש. הסכינין - שלפעמים חותכים בהם בשר בקדרה. להב - החלק החד של הסכין. נצב - ידית. כה כלי ראשון - שמשתמשים בו על האש ישירות. שועין באבר - מצופים בעופרת, לפי שלעתים כלי החרס היו מצופים בזיגוג חלק כעין זכוכית (ר' תנחום), כעין החרסינה של ימינו.

א ולא תלה - לא התנה את מצוות אכילת המצה בהקרבת הפסח.

ומצותה כל הלילה. אבל בשאר הרגל - אכילת מצה רשות: רצה - אוכל מצה; רצה - אוכל ארוז או דחן או קליות או פרות. אבל בליל חמשה עשר בלבד חובה, ומשאכל כזית יצא ידי חובתו.

ב בלע מצה - יצא. בלע מרור - יצא. בלע מצה ומרור כאחד - ידי מצה יצא, ידי מרור לא יצא, שהמרור כטפלה למצה. כרכן בסיב וכיוצא בו ובלען - אף ידי מצה לא יצא.

ג אכל מצה בלא כונה, כגון שאנסוהו גויים לאכל - יצא ידי חובתו. אכל כזית מצה והוא נכפה בעת שטותו, ואחר כך נתרפא - חיב לאכל אחר שנתרפא, לפי שאותה אכילה היתה בשעה שהיה פטור מכל המצוות.

חומרי המצה ואפייתה

ד אין אדם יוצא ידי חובת אכילת מצה אלא אם כן אכלה מאחד מחמשת המינין, שנאמר: "וולא יאכל חמץ" (שם יג, א), ונאמר: "תאכלו מצת" (שם יב, ח): דברים הבאים לידי חמוץ - אם אכלן מצה, יצא בהן ידי חובתו; אבל שאר הדברים, כגון ארוז ודחן וקטניות - אין בהן מצה, לפי שאין בהן חמץ.

ה העושה עסה מן החטים ומן הארוז - אם יש בה טעם דגן, יוצא בה ידי חובתו. עסת הכלבים: בזמן שהרועים אוכלין ממנה - יוצא בה ידי חובתו; אין הרועים אוכלין ממנה - אינו יוצא בה, שאין זו משמרת לשם מצה.

אוכל ארוז או דחן - שהקטניות מותרות לאכילה בפסח (לעיל ה, א). קליות - גרעינים קלויים. ב בלע מצה יצא - שהבליעה נחשבת כאכילה. ומרור - שמצווה לאכלו (ראה ז, יב). ואין הכרח לטעום מרירות (ק). שהמרור כטפלה למצה - שהמצה היא המאכל העיקרי, והמרור בטל לגביו, שדרך בני אדם ללפת את מאכלם בירק (ק). סיב - הגדל סביבות הדקל, והדוגמה כוללת גם שורשי צמחים (ר' תנחום). אף ידי מצה לא יצא - שהסיב מפסיק, והסיב אינו טפל, שהרי אינו בגדר מאכל. ג נכפה בעת שטותו - הכיפיון הוא מחלה שהחולה נופל בה שלא לרצונו (פה"מ בכורות ז, ח). מונח זה משמש לתאר כל מי שהתנהגותו היא לעתים לא רצונית, שאינו שולט במעשיו. השוטה פטור מכל המצוות, והנכפה בעת ההתקף הוא כשוטה. ד מחמשת המינין - לפירוטן, ראה ה, א. וראה שם לענין ארוז ודחן וקטניות. ה עסת הכלבים - עיסה שנילושה במורסן (קליפות החיטה), שהיא ראויה לכלבים ולבעלי חיים אחרים (פה"מ חלה א, ח). בזמן שהרועים אוכלין ממנה - חשב עליה לאכילת בני אדם ולאכילת בעלי חיים (שם). שאין זו משמרת לשם מצה - שימור צריך להיות לשם מצה, אף על פי שאינו מחויב להיות לשם מצת מצווה (לעיל ה, ט; להלן הלכה ט).

מִצָּה שְׁלֹשָׁה בְּמֵי פְרוֹת - יוֹצֵא בָּהּ יְדֵי חוֹבְתוֹ בַּפֶּסַח; אֲבָל אֵין לָשִׁין אוֹתָהּ בֵּינָן אוֹ שֶׁמֶן אוֹ דְבֵשׁ אוֹ חֶלֶב, מִשּׁוּם "לֶחֶם עֲנִי" (דברים טו, א), כְּמוֹ שְׁבֹאֲרָנוּ (לעיל ה, ב), וְאִם לֹשׁ וְאֲכַל - לֹא יוֹצֵא יְדֵי חוֹבְתוֹ. וְאֵין יוֹצֵאִין לֹא בַּפֶּת מְרֻסָּן וְלֹא בַּפֶּת סִבִּין, אֲבָל לֹשׁ הוּא אֶת הַקֶּמַח בְּסִבִּין שְׁלוֹ וּבְמֻרְסָנוּ וְעוֹשֶׂהוּ פֶת וְיוֹצֵא בָּהּ יְדֵי חוֹבְתוֹ. וְכֵן פֶת סֵלֶת נִקְיָה בְיוֹתֵר - הֲרִי זֹו מִתְרַת, וְיוֹצֵא בָּהּ יְדֵי חוֹבְתוֹ בַּפֶּסַח, וְאֵין אוֹמְרִין בָּהּ: אֵין זֶה "לֶחֶם עֲנִי".

וְאֶחָד מִצָּה שְׁנֹאֲפֶת בְּתַנּוּר אוֹ בְּאַלְפֶס, בֵּין שֶׁהַדְּבִיק הַבָּצֵק בְּאַלְפֶס וְאַחַר כֶּךָ הִרְתִּיחַ, בֵּין שֶׁהִרְתִּיחַ וְאַחַר כֶּךָ הַדְּבִיק, אֶפְלוּ אֶפְיָהּ בְּקֶרֶקֶע - הֲרִי זֶה יוֹצֵא בָּהּ יְדֵי חוֹבְתוֹ. וְכֵן אִם לֹא נֹאֲפֶת אֶפְיָהּ גְּמוּרָה - יוֹצֵאִין בָּהּ, וְהוּא שְׁלֹא יִהְיֶוּ חוֹטִין שְׁלֹבָצֵק נִמְשָׁכִין מִמֶּנָּה בְּעַת שְׁפוּרְסָה. וְיוֹצֵאִין בְּרִקִיק הַשְּׂרוּי, וְהוּא שְׁלֹא נִמוּחַ. אֲבָל מִצָּה שְׁבִשְׁלָה - אֵינוֹ יוֹצֵא בָּהּ יְדֵי חוֹבְתוֹ, שֶׁהֲרִי אֵין בָּהּ טַעַם הַפֶּת.

מצה האסורה

ז אֵין אָדָם יוֹצֵא יְדֵי חוֹבְתוֹ בְּאֲכִילַת מִצָּה שֶׁהִיא אֲסוּרָה לוֹ, כְּגוֹן שֶׁאֲכָלָהּ טָבֵל אוֹ מִעֶשֶׂר רֵאשׁוֹן שְׁלֹא נִטְלָה תְרוּמָתוֹ, אוֹ שְׁגִזְלָה. זֶה הַכֶּלֶל: כָּל שֶׁמְבַרְכִין עָלָיו בְּרֶכֶת הַמְזוּזָן - יוֹצֵא בּוֹ יְדֵי חוֹבְתוֹ; וְכָל שֶׁאֵין מְבַרְכִין עָלָיו בְּרֶכֶת הַמְזוּזָן - אֵינוֹ יוֹצֵא בּוֹ יְדֵי חוֹבְתוֹ.

ח הַכֹּהֲנִים יוֹצֵאִין בַּחֲלָהּ וּבְתְרוּמָהּ, אֶף עַל פִּי שֶׁהִיא מִצָּה שֶׁאֵינָה רְאוּיָה לְכָל אָדָם. וְכֵן יוֹצֵאִין בְּמִצָּה שְׁלִמְעֶשֶׂר שְׁנֵי

אֵין לָשִׁין אוֹתָהּ בֵּינָן אוֹ שֶׁמֶן אוֹ דְבֵשׁ אוֹ חֶלֶב - והיא הנקראת 'מצה עשירה'. מְרֻסָּן - הַסִּבִּין הוּא הַקְּלִיפָה הַעֲלִינָה שֶׁל גִּרְגֵר הַחִיטָה, וְהַמְרוּסָּן הוּא הַסּוּבִין הַגָּס. (ו) אֶלְפֶס - כְּלִי בִישׁוּל, מַחֲבֵת. (י) יוֹצֵאִין בְּרִקִיק הַשְּׂרוּי - בְּמִצָּה הַשְּׂרוּיָה בְּמֵים עֲבוּר חוֹלָה (להלן הלכה ז) נִמוּחַ - נִמְסָ. אֵין בָּהּ טַעַם פֶּת - טַעַם טַבְעִי וְרִגִיל. (ז) בְּאֲכִילַת מִצָּה שֶׁהִיא אֲסוּרָה לוֹ - מִפְּנֵי שֶׁהִיא מִצְוָה הַבָּאָה בְּעִבְרָה (פּה"מ נדרים ב, א). טָבֵל - "כֹּל אוֹכֵל שֶׁהוּא חַיִּיב לְהַפְרִישׁ מִמֶּנּוּ תְרוּמָה וּמַעֲשָׂרוֹת - קוּדֶם שִׁפְרִישׁ מִמֶּנּוּ נִקְרָא טָבֵל, וְאֲסוּר לְאֲכֹל מִמֶּנּוּ" (מַאֲכֹלוֹת אֲסוּרוֹת י, ט). יֵשׁ מִפְּרָשִׁים שֶׁהִיא מוּרְכַבַּת מִשְׁתֵּי מִיָּלִים אֲרַמִּיּוֹת, טָב לָא, כְּלוּמַר יֵלֵא טוֹב" (פּה"מ בְּרֻכּוֹת ז, א). מִעֶשֶׂר רֵאשׁוֹן שְׁלֹא נִטְלָה תְרוּמָתוֹ - מִעֶשֶׂר רֵאשׁוֹן נִיתֵן לְלוּי, וְהוּא מִפְּרִישׁ מִמֶּנּוּ לְכוּרֵן תְרוּמַת מִעֶשֶׂר. וְכֵאֵן לֹא הוֹפְרָשָׁה תְרוּמַת מִעֶשֶׂר. שֶׁאֵין מְבַרְכִין עָלָיו בְּרֶכֶת הַמְזוּזָן - כִּיוּן שֶׁאֲכָל דְּבַר אֲסוּר, בֵּין בְּזֶדוֹן בֵּין בְּשׁוּגְגָה, בֵּין מִן הַתּוֹרָה בֵּין מִדְּבַרִּיהֶם (ראה בְּרֻכּוֹת א, ט-כ). (ח) חֲלָה - הַחֲלָק הַמּוּפְרָשׁ מִן הַעִיסָה וְנִיתֵן לְכוּרֵן. תְרוּמָה - הַחֲלָק הַמּוּפְרָשׁ מִכָּל יָבוּל וְנִיתֵן לְכֹהֲנִים. חֲלָה וְתְרוּמָה - שֶׁחַן קוּדֶשׁ, נֹאֲכָלוֹת רַק לְכֹהֲנִים. מִעֶשֶׂר שְׁנֵי - עֲשִׂירִית הַיָּבוּל הַנֹּאֲכָלֶת עַל יְדֵי הַבְּעָלִים בִּירוּשָׁלַיִם.

בִּירוּשָׁלַם, אֲבָל אֵין יוֹצֵאִין בְּמִצָּה שְׁלֹבְכוּרִים אֶפְלוּ בִירוּשָׁלַם; מִפְּנֵי שֶׁהִבְכּוּרִים - אֵין בָּהֶן הִתֵּר בְּכָל הַמוֹשְׁבוֹת, וּמִעֶשֶׂר שְׁנֵי - אֶפְשֶׁר שִׁפְדָּה וְיֹאכַל בְּכָל מְקוֹם, וְכָתוּב: "בְּכָל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מִצּוֹת" (שְׁמוֹת יב, ב) - מִצָּה הֲרֹאוּיָה לְהֹאכַל בְּכָל הַמוֹשְׁבוֹת הִיא שִׁיוֹצֵאִין בָּהּ יְדֵי חוֹבָה.

ט חֲלוֹת תּוֹדָה וְרִקִיקֵי נְזִיר שֶׁעָשָׂה אוֹתָן לְעֶצְמוֹ - אֵין יוֹצֵאִין בָּהֶן, שְׁנֹאֲמַר: "וְשִׁמְרַתֶּם אֶת הַמִּצּוֹת" (שִׁם יב, יז) - מִצָּה הַמִּשְׁתַּמְרֶת לְעִנְיָן מִצָּה בְּלִבְדֵּי הִיא שִׁיוֹצֵאִין בָּהּ, אֲבָל זֹו מִשְׁתַּמְרֶת לְעִנְיָן הַזֶּבַח. וְאִם עָשִׂין לְמַכֵּר בְּשׁוּק - הֲרִי זֶה יוֹצֵא בָּהּ יְדֵי חוֹבְתוֹ; שֶׁהַעוֹשֶׂה לְמַכֵּר בְּשׁוּק, בְּדַעְתּוֹ שֶׁאִם לֹא יִמְכְרוּ יֹאכַל אוֹתָן, וְנִמְצָא בְּשַׁעַת עֲשִׂיתָן שֶׁמְרוֹן לְשֵׁם מִצָּה.

החייב באכילת המצה, לפניו ולאחריו

י הַכֹּל חַיִּבִּין בְּאֲכִילַת מִצָּה, אֶפְלוּ נְשִׁים וְעַבְדִּים. קִטְן שִׁיכּוּל לְיֹאכַל פֶּת - מְחַנְכִין אוֹתוֹ בְּמִצּוֹת, וּמֹאכִילִין אוֹתוֹ כְּזֵית מִצָּה. חוֹלָה אוֹ זָקֵן שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְיֹאכַל מִצָּה - שׁוֹרִין לוֹ רִקִיק בְּמֵים וּמֹאכִילִין אוֹתוֹ, וְהוּא שְׁלֹא נִמוּחַ.

יא מְדַבְּרֵי סוּפְרִים, שֶׁאֵין מִפְּטִירִין אַחַר מִצָּה כְּלוּם, וְאֶפְלוּ קְלָיוֹת וְאִגּוּזִים וְכִיוֹצֵא בָּהֶן; אֲלֵא אֶף עַל פִּי שֶׁאֲכַל מִצָּה, וְאֲבָל אַחֲרֶיהָ מֹאכְלוֹת אַחֲרוֹת וּפְרוֹת וְכִיוֹצֵא בָּהֶן - חוֹזֵר וְאוֹכַל כְּזֵית מִצָּה בְּאַחֲרוֹנָהּ, וּפּוֹסֵק.

יב אֲסוּרוֹ חֲכָמִים לְיֹאכַל מִצָּה בְּעֶרֶב הַפֶּסַח, כְּדִי שִׁיְהִיָּה הַכֹּר לְאֲכִילָתָהּ בְּעֶרֶב. וְמִי שֶׁאֲכַל מִצָּה בְּעֶרֶב הַפֶּסַח - מִכֵּין אוֹתוֹ מִפֶּת מְרֻדוֹת. וְכֵן אֲסוּר לְיֹאכַל עֶרֶב הַפֶּסַח מִקֶּדֶם הַמִּנְחָה בְּמַעַט, כְּדִי שִׁיִּכְנַס לְאֲכִילַת מִצָּה בְּתֹאוּהָ; אֲבָל אוֹכַל הוּא מַעַט

בְּכוּרִים - מִתְּנוּת כַּהוֹנָה הַנִּיתְנוּת מִן הַיָּבוּל הַרֵאשׁוֹן. הַמוֹשְׁבוֹת - מִקְמוֹת הַיִּישׁוּב. אֶפְשֶׁר שִׁפְדָּה וְיֹאכַל בְּכָל מְקוֹם - נִיתֵן לְמַכּוֹר פִּירוֹת מִעֶשֶׂר שְׁנֵי וּלְקִנּוֹת בְּדַמִּיהֶם פִּירוֹת וְלֹאֲכֹלם חוּץ לְירוּשָׁלַם. (ט) חֲלוֹת תּוֹדָה - מִצּוֹת הַבָּאוֹת עִם קֶרֶבן שְׁלֵמֵי תוֹדָה, (ראה וּקְרָא ז, יב; מַעֲשֵׂה הַקְּרִבּוֹת ט, יז-כב). וְרִקִיקֵי נְזִיר - שֶׁהַנְּזִיר מִבִּיאֵם יָחַד עִם קְרִבּוֹ בְּתוּם יָמֵי נְזִירוֹתוֹ (ראה בְּמִדְבָר ו, יז-טו; מַעֲשֵׂה הַקְּרִבּוֹת ט, יז-כב). זָבַח - קֶרֶבן. (י) עַבְדִּים - גּוֹיִים שֶׁנִּימְלוּ וְטַבְלוּ לְשֵׁם עֲבָדוֹת, הַשְּׁווִים לְאִישָׁה בְּחִיּוּב מִצּוֹת (הַגִּיטָה ב, א). (יא) שֶׁאֵין מִפְּטִירִין אַחַר מִצָּה כְּלוּם - אֵין מְסַיִימִים אֶת הַסְּעוּדָה אֲלֵא בְּאֲכִילַת הַמִּצָּה (הַמְכוּנָה בְּטַעוֹת 'אֶפְיָקוּמָן'. וְרֵאה נוֹסַח הַהַגְדָּה ז), וְאֵין אוֹכְלִים אַחֲרֶיהָ כְּלוּם. וּמוֹתֵר רַק לְשִׁתּוֹת מֵים אַחַר אֲכִילָתָהּ. (יב) מִפֶּת מְרֻדוֹת - רֵאה בִּיאוּר א, ג. הַמִּנְחָה - שְׁעִתִּים וְחֲצִי זְמַנִּית לְפָנֵי סוּף הַיּוֹם (פּה"מ

פרות או ירקות, ולא ימלא כרסו מהן. וחכמים הראשונים היו מרעיבין עצמן ערב הפסח, כדי לאכל מצה בתאווה ויהיו מצוות חביבין עליו. אבל בשאר ערבי ימים טובים - אוכל והולך עד שתחשך.

פרק שביעי

סיפור יציאת מצרים
וזכירתה

סיפור יציאת מצרים

א מצות עשה שלתורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן, שנאמר: "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים" (שמות יג, ג), כמה שנאמר: "זכור את יום השבת לקדשו" (שם כ, ז). ומנין שבליל חמשה עשר? תלמוד לומר: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה" (שם יג, ח) - בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך.

ואף על פי שאין לו בן, אפלו חכמים גדולים חביבין לספר ביציאת מצרים. וכל המאריך בדברים שארעו ושהיו - הרי זה משבח.

ב מצוה להודיע לבנים ואפלו לא שאלו, שנאמר: "והגדת לבנך" (שם). לפי דעתו שלבן אביו מלמדו. כיצד? אם היה קטן או טפש - אומר לו 'בני, כלנו היינו עבדים כמו שפחה זו' או 'כמו עבד זה' במצרים, ובלילה הזה פדה אותנו הקדוש ברוך הוא, ויצאנו לחרות'. ואם היה הבן גדול וחכם - מודיעו מה שארע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו על ידי משה רבנו, לפי דעתו שלבן.

ג וצריך לעשות שנוי בלילה הזה, כדי שיראו הבנים, וישאלו ויאמרו 'מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?', עד שישב

פסחים יא, א). מרעיבין עצמן - מאכילה ומשתייה, אך אין מתענים, מפני שהוא יום שמחה כמו ביום טוב, "מפני שיש בו חגיגה ושחיטת קרבן" (שביתת יום טוב ח, יז; קי).

א) כמה שנאמר - בשבת. ומצווה לקדש את השבת באמירה, שהיא הקידוש (שבת טז, א). "זכור" - פירושו להזכיר. וכל המאריך בדברים - "כפי צחות לשון המספר, וכל מה שיוסיף בדיבור ובתיאור המצב בהגדלת מה שעשו והעוול שעשו לנו המצרים והיאך נפרע לנו ה' מהם, ובהודאה לו יתעלה על כל החסד אשר גמלנו" (סה"מ עשה קנז).

להם, ויאמר להם 'כך וכך ארע, וכך וכך היה'.

וכיצד משנה? מחלק להם קליות ואגוזים, ועוקרים השלחן מלפניהן קדם שיאכלו, וחוטפין מצה זה מיד זה, וכיוצא בדברים האלו. אין לו בן - אשתו שואלתו; אין לו אשה - שואלין זה את זה 'מה נשתנה הלילה הזה', ואפלו היו כלן חכמים. היה לבדו - שואל לעצמו 'מה נשתנה הלילה הזה'.

ד וצריך להתחיל בגנות ולסים בשבח. כיצד? מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו, בימי תרח ומלפניו, כופרין, וטועין אחרי ההבל ורודפין עבודה זרה, ומסים בדת האמת שקרבנו הקדוש ברוך הוא לה, והבדילנו מן התועים וקרבנו ליחודו. וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים, וכל הרעה שגמלנו, ומסים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחרותנו; והוא שידרש מ"ארמי אבד אבי" עד שיגמר כל הפרשה (דברים כו, ה-ט). וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו - הרי זה משבח.

ה כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בליל חמשה עשר - לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה, ומרורים. פסח - על שם שפסח המקום ברוך הוא על בתי אבותינו במצרים, שנאמר: "ואמרתם זבח פסח הוא ליי" (שמות יב, כז); מרורים - על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים; מצה - על שם שנגאלו. ודברים האלו כלן הן הנקראין 'הגדה'.

א) עוקרים השלחן - מסירים את השולחן מלפניהם קודם שיאכלו, כדי להדגיש את סיפור ההגדה הקודם לאכילה. בזמנם כל סועד הסב על מצעים והמאכל הונח לפנייהם על שולחן קטן שניתן לסלקו בקלות, כפי שהיום מסלקים את קערת ההגשה. וחוטפין מצה זה מיד זה - בחלוקת פרוסת הברכה למסובין, אינו מניח מצה לפני כל אחד ואחד, אלא פורס מן המצה, וכל אחד מושיט את ידו ליטול מנה אחת. וחוטפין - ממהרין לקחת מצה זה המיסב מיד זה המברך, כדי לחבב את המצווה על עצמם (ק). אשתו שואלתו - האישה חייבת בהגדה כמו האיש. ד) תרח - אבי אברהם. ליחודו - שה' יחיד מיוחד, ואין זולתו (ראה יסודי התורה א, א). ארמי אבד אבי - הפרשה שאומר מי שמביא את הביכורים, המתארת את האירועים ההיסטוריים ויש בה גם הודאה לה'. וזה נוסחה: "ארמי אבד אבי, ויבדד מצרומה ויגר שם במתי מעט, ויהי שם לגוי גדול עצום ורב. ויצענו אתנו המצרים ונעננו, ויתנו עלינו עבדה קשה. ונצצק אל ה' אלהי אבותינו, וישמע ה' את קולנו ויבא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו. ויצאנו ה' ממצרים ביד חזקה ויבדדנו טויה ובמרא גדל, ובאותות ובמפתים. ויבאנו אל המקום הזה, ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש" (דברים כו, ה-ט). ה) כל מי שלא אמר - שהאמירה חובת היום (לעיל הלכה א). פסח - דילג או חמל (ת"א). דברים האלו כלן - שתוארו בהלכות ב-ה.

ו בְּכַל דּוֹר וְדוֹר חֵיב אָדָם לְהֵרָאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלוֹ הוּא
בְּעַצְמוֹ יֵצֵא עִתָּהּ מִשְׁעֶבֶד מִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא
מִשָּׁם..." (דברים ו, כג). וְעַל דָּבָר זֶה צִוָּה בַּתּוֹרָה: "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד
הָיִיתָ" (שם ה, יד ועוד), כְּלוּמַר כְּאִלוֹ אֶתָּה בְּעַצְמָהּ הָיִיתָ עֶבֶד, וַיֵּצֵאתָ
לְחֵירוֹת וּנְפַדִיתָ.

ז לְפִיכָךְ כְּשׁוֹעֵד אָדָם בְּלֵילָה הַזֶּה צָרִיךְ לֵאכֹל וּלְשַׁתּוֹת וְהוּא
מִסֵּב, דְּרַךְ חֵירוֹת. וְכָל אֶחָד וְאֶחָד, בֵּין אֲנָשִׁים בֵּין נָשִׁים, חֵיב
לְשַׁתּוֹת בְּלֵילָה הַזֶּה אַרְבַּעַת כּוֹסוֹת שְׁלִישֵׁי, אֵין פְּחוֹת מֵהֵן.
וְאִפְלוּ עָנִי הַמֵּתְפָרְנֵס מִן הַצְדָּקָה - לֹא יִפְחַתוּ לוֹ מֵאַרְבַּעַת
כּוֹסוֹת; שְׁעוֹר כָּל כּוֹס מֵהֵן רְבִיעִית.

ח אִפְלוּ עָנִי שְׁבִישְׁרָאֵל לֹא יֵאכֹל עַד שֵׁיֶסֶב. אִשָּׁה אֵינָה צְרִיכָה
הַסֵּבָה; וְאִם אִשָּׁה חֲשׂוּבָה הִיא - צְרִיכָה הַסֵּבָה. וּבֵן אֶצֶל אָבִיו
וְהַשְּׂמֵשׁ בְּפָנָיו רַבּוֹ צְרִיכִין הַסֵּבָה; אֲבָל תַּלְמִיד בְּפָנָיו רַבּוֹ אֵינוֹ
מִסֵּב, אֲלֵא אִם כּוֹן נִתֵּן לוֹ רַבּוֹ רְשׁוּת. וְהַסֵּבָת יְמִין אֵינָה הַסֵּבָה;
וְכֵן הַמִּסֵּב עַל עַרְפוֹ אוֹ עַל פָּנָיו - אֵין זֶה הַסֵּבָה. וְאִמְתִּי צְרִיכִין
הַסֵּבָה? בְּשַׁעַת אֲכִילַת כּוֹזֵית מִצָּה וּבְשַׁתִּית אַרְבַּעַת כּוֹסוֹת
הָאֵלוֹ. וְשֶׁאֵר אֲכִילָתוֹ וְשַׁתִּיתוֹ: אִם הִסֵּב - הָרִי זֶה מְשַׁבַּח; וְאִם
לֹא - אֵינוֹ צָרִיךְ.

ט אַרְבַּעַת כּוֹסוֹת הָאֵלוֹ - צָרִיךְ לְמַזֵּג אוֹתָן, כְּדִי שֶׁתִּהְיֶה שַׁתִּיה
עַרְבָה; הַכֹּל לְפִי הֵינִי וּלְפִי דַעַת הַשּׁוֹתֶה. וְלֹא יִפְחַת בְּאַרְבַּעַתָּן
מְרַבֵּיעִית יֵין חֵי. שַׁתִּיה אַרְבַּעַת כּוֹסוֹת אֵלוֹ מֵיִן שְׁאֵינוֹ מְזוּג -

(ז) **מִסֵּב** - נוֹטָה וְנִשְׁעָן מֵעַט עַל צִדּוֹ הַשְּׂמֵאלִי, כַּעֲיָן שְׂכִיבָה, וְיָד יְמִינוֹ פְּנוּיָה לֵאחֻזּוֹ
בְּמֵאכֹל וּבְמִשְׁתֶּה. וְהַסֵּבָה הִיא גַם אֲכִילָה בִּיחָד (רָאה בְּרוּכֵי א, ב). דְּרַךְ חֵירוֹת -
כְּמוֹ שְׂאוּכִלִים הַמְלַכִּים וְהָאֲנָשִׁים הַחֲשׂוּבִים (פְּה"מ פְּסָחִים יא). נְשִׁים - לְפִי שֶׁגַם הֵן
הִיוּ בְּאוֹתוֹ הֵנֵס. וְהַשְּׂמֵיט רַבּוֹ אֶת דִּין חֵינוּךְ הַקְּטָנִים, מִפְּנֵי שֶׁהֵינִי רַע לְקְטָנִים"
(דְּעוֹת ד, יב; ק). אֵין פְּחוֹת מֵהֵן - אֲבָל מוֹתֵר לְהוֹסִיף כּוֹס חֲמִישִׁי (לְהֵלן ח, ט). לֹא
יִפְחַתוּ לוֹ מֵאַרְבַּעַת כּוֹסוֹת - הַלְכָה זֶה הִיא הוֹרָאָה לְנוֹתְנֵי צְדָקָה וְלִבְנֵי הַצְדָּקָה
הַמְּפָרְנִסִּים אֶת הַעֲנִיִּים. (ח) אִשָּׁה חֲשׂוּבָה - חֲשׂוּבָה בְּחִבְרָה, שֶׁהִיא בְּמַעֲמֵד חִבְרָתִי
בְּכִיר וְדֹרְכָה בְּכָךְ (רָאה שְׁבֵת ט, ט). שְׂמֵשׁ - הַמְּגִישׁ אֶת הָאוּכֵל. בְּפָנָיו רַבּוֹ - בְּפָנָיו
אֲדוּנוֹ. תַּלְמִיד בְּפָנָיו רַבּוֹ - "וְלֹא יִסֵּב אֵלָּא יֵשֵׁב כִּיּוֹשֵׁב לְפָנָיו הַמֶּלֶךְ... בְּמֵה דְבָרִים
אֲמֹרִים? בְּרַבּוֹ מוֹבֵהָק, שֶׁלְּמַד מִמֶּנּוּ רֹב חֲכָמֹתוֹ" (תַּלְמוּד תּוֹרָה ה, ה). אֵינוֹ מִסֵּב
- מִפְּנֵי מוֹרָאוֹ. הַסֵּבָת יְמִין - הַטִּיית הַגּוֹף לְצַד יְמִין. (ט) לְמַזֵּג אוֹתָן - לְמַהוּל בְּמִים.
מְרַבֵּיעִית יֵין חֵי - כְּדִי שִׁיחִיה בְּכָל כּוֹס הַמְכִילָה רְבִיעִית יֵין (כ-75 סמ"ק) לְפָחוֹת
רַבַּע מִן הַכּוֹס יֵין שְׁאֵינוֹ מְזוּג בְּמִים. וְלֹא יֵצֵא יְדֵי חֵירוֹת - שְׁאֵינָה מְדֻרָּךְ בְּנֵי אָדָם
אֲלֵא הִיא שַׁתִּיה חֲדָה-פְּעֻמִּית (מְמָרִים ז, ד).

יֵצֵא יְדֵי אַרְבַּעַת כּוֹסוֹת, וְלֹא יֵצֵא יְדֵי חֵירוֹת. שַׁתִּיה אַרְבַּעַת
כּוֹסוֹת מְזוּגִין בְּבֵת אַחַת - יֵצֵא יְדֵי חֵירוֹת, וְלֹא יֵצֵא יְדֵי אַרְבַּעַת
כּוֹסוֹת. וְאִם שַׁתִּיה מִכָּל כּוֹס מֵהֵן רַבּוֹ - יֵצֵא.

י כָּל כּוֹס וְכוֹס מֵאַרְבַּעַת כּוֹסוֹת הָאֵלוֹ - מְבָרַךְ עָלָיו בְּרָכָה
בְּפָנָיו עַצְמוֹ. וְכוֹס רֵאשׁוֹן - אוֹמֵר עָלָיו קְדוּשַׁת הַיּוֹם. כּוֹס שֵׁנִי -
קוֹרֵא עָלָיו אֶת הַהֲגָדָה. כּוֹס שְׁלִישִׁי - מְבָרַךְ עָלָיו בְּרַכַּת
הַמְּזוּן. כּוֹס רְבִיעִי - גּוֹמֵר עָלָיו אֶת הַהֲלֵל, וּמְבָרַךְ עָלָיו בְּרַכַּת
הַשִּׁיר. וּבֵין הַכּוֹסוֹת הָאֵלוֹ - אִם רָצָה לְשַׁתּוֹת, שׁוֹתֶה; בֵּין
שְׁלִישִׁי לְרְבִיעִי - אֵינוֹ שׁוֹתֶה.

חרוסת ומרור

יא הַחֲרוֹסֶת - מִצָּה מְדַבְּרֵי סוּפְרִים, זָכַר לְטִיט שֶׁהָיוּ עוֹבְדִין
בוּ בְּמִצְרַיִם. וְכִיצַד עוֹשִׂין אוֹתָהּ? לּוֹקְחִין תְּמָרִים אוֹ גְרוּגְרוֹת
אוֹ צְמוֹקִין וְכִיּוֹצֵא בָהֶן, וְדוֹרְסִין אוֹתָן, וְנוֹתְנִין לְתוֹכָן חֲמֵץ,
וּמְתַבְּלִין אוֹתָן בְּתַבְּלִין כְּמוֹ טִיט בְּתַבָּן, וּמְבִיאִין אוֹתָן עַל
הַשְּׁלַחַן בְּלֵילֵי הַפֶּסַח.

יב אֲכִילַת מְרוֹר אֵינָה מִצָּה מִן הַתּוֹרָה בְּפָנָיו עַצְמָהּ, אֲלֵא
תְלוּיָהּ הִיא בְּאֲכִילַת הַפֶּסַח; שְׂמִצּוֹת עֲשֵׂה אַחַת, לֵאכֹל בְּשֵׁר
הַפֶּסַח עַל מִצָּה וּמְרוֹרִים. וּמְדַבְּרֵי סוּפְרִים לֵאכֹל הַמְרוֹר לְבָדוֹ
בְּלֵילָה זֶה, אִפְלוּ אֵין שָׁם קָרְבֵן פֶּסַח.

יג 'מְרוֹרִים' הָאֲמֹרִים בַּתּוֹרָה (שְׁמוֹת יב, ח; בְּמִדְבָר ט, יא) הֵן הַחֲרוֹת
וְהַעֲלָשִׁין וְהַתְּמָכָה וְהַחֲרִחְבִּינָה וְהַמְרוֹר; כָּל אֶחָד מֵחֲמִשַּׁת מִינֵי

אַרְבַּעַת כּוֹסוֹת מְזוּגִין בְּבֵת אַחַת - שִׁיזַק אֶת הֵינִי שְׁבַח לְכוֹס אַחַד. (י) כָּל כּוֹס -
הוּא מִצָּוָה בְּפָנָיו עַצְמָהּ. בְּרַכַּת הַשִּׁיר - מִ"נִשְׁמַת כֹּל חַי" וְעַד סוּפָה (פְּה"מ פְּסָחִים
י, ז). וְכֵן "הַלְלוּךְ ה' אֱלֹהֵינוּ כֹּל מַעֲשֶׂיךָ... בְּרוּךְ אַתָּה ה' הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַמְהוּלָּל...
לְעוֹלָם וָעֶד" (רָאה לְהֵלן ח, י) גַם לְגַבֵּי כּוֹס חֲמִישִׁית). וּבֵין הַכּוֹסוֹת - שִׁינֵי הַמְלוּוָה
בְּאֲכִילָה מִשְׁכַּר פָּחוֹת מֵיִין בְּלֵא אֲכִילָה. בֵּין שְׁלִישִׁי לְרְבִיעִי - שְׁאֵינוֹ בְּתוֹךְ הַמְזוּן.
אֵינוֹ שׁוֹתֶה - כְּדִי שֶׁלֹּא יִשְׁתַּכֵּר וְיִשְׁכַּח לּוֹמַר אֶת הַהֲלֵל. טִיכּוּס: (א) אַרְבַּעַת כּוֹסוֹת
(ב) יֵין (ג) בְּכַמּוֹת רְבִיעִית (ד) צָרִיךְ שִׁיחִיה מְזוּג (ה) לְשַׁתּוֹתוֹ בְּהַסִּיבָה (ו) כָּל כּוֹס
בְּבִרְכָה. (יא) גְרוּגְרוֹת - תְּאֵנִים יִבְשׁוֹת. וְנוֹתְנִין לְתוֹכָן חֲמֵץ - יֵין שֶׁחֲמִיץ, זָכַר
לְמִרְיוֹת הַשְּׁעֵבֹד. שְׂמִים אוֹתָן עַל הַשְּׁלַחַן לְבִיל הַפֶּסַח כְּדִי לְטַבֵּל בְּהוֹן מִצָּה
וּמְרוֹר (ח, ז). בְּתַבְּלִין כְּמוֹ טִיט בְּתַבָּן - צְמַחֵי תַבְּלִין טְבַעִים שֶׁלֹּא נִשְׁחָקוּ (פְּה"מ
פְּסָחִים ג, ט), כְּמוֹ קֶשׁ הַמֵּתַגְבֵּל בְּטִיט. (יב) אֵין שָׁם - אֵין. הַמִּילָה 'שָׁם' הִיא מוֹלֵת
קִישׁוֹר שֶׁתּוֹרַגְמָה מֵהַסְּגוּן הָעֵרֶבִי. (יג) חֲזָרֶת - חֲסֵה תְּרַבּוֹתִית (*Lactuca sativa*); כֹּל
הַזֵּהוּיִים נַעֲשׂוּ לְפִי פְּה"מ פְּסָחִים ב, ב). יֶרֶק חֲדָה-שְׁנַתִּי הַמִּפְתָּח שׁוֹשֶׁנֶת עֲלֵים צְפוּפָה הָרְאוּיָה
לְאֲכִילָה, בְּתַחִילָה עֲלֵיו קְטָנִים וּמְרִים. עֲלָשִׁין - עוֹלַש תְּרַבּוֹתִי (*Cichorium intybus*).
צְמַח גֵּן רַב-שְׁנָתִי, בַּעַל עֲלֵים מְאוּרְכִים וְתַפְרַחַת בְּגוֹן תַּכְלַת וְלוֹ זֵנִים הָרַבָּה.

יִרְק אֱלוֹ נִקְרָא 'מְרוֹר', וְאִם אָכַל מֵאֶחָד מֵהֵן אִם מִחֻמְשַׁתָּן כְּזֵית - יִצָּא; וְהוּא שִׁיְהִי לַחִין. וְיוֹצֵאִין בְּקֶלֶח שְׁלֵהֵן, אֶפְלוּ יִבֹּשׁ. וְאִם שְׁלָקָן אִם כְּבִשָּׁן אִם בִּשְׁלָן - אִין יוֹצֵא בְהֵן.

ליל הסדר

פֶּרֶק שְׁמִינִי

קידוש והגדה

א סְדוֹר עֲשִׂית מְצוֹת אֱלוּ בְלִיל חֻמְשָׁה עֶשֶׂר כֶּף הוּא: בְּתַחֲלָה מְבִיאִין כּוֹס לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, וּמְבַרְךְ 'בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן' וְאוֹמֵר עֲלֵיו קְדוּשׁ הַיּוֹם וְזִמְנוֹ, וְשׁוֹתֶהּ, וְאֶחָד כֶּף מְבַרְךְ 'עַל נְטִילַת יָדַי' וְנוֹטֵל יָדָיו, וּמְבִיאִין שְׁלַחַן עֲרוּךְ וְעֲלֵיו מְרוֹר וְיִרְק אֶחָד וּמְצָה וְחֻרְסַת וְגוֹפוֹ שְׁלֹכְבֵשׁ הַפֶּסַח וּבִשָּׁר חֲגִיגָה שְׁלִיּוֹם אֲרַבְעָה עֶשֶׂר. וּבְזִמְנוֹ הַזֶּה מְבִיאִין עַל הַשְּׁלַחַן שְׁנֵי מִינֵי בִשָּׁר: אֶחָד זָכַר לַפֶּסַח וְאֶחָד זָכַר לַחֲגִיגָה.

ב מִתְחִיל וּמְבַרְךְ 'בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה', וְלוֹקַח יִרְק וּמְטַבֵּל אוֹתוֹ בְּחֻרְסַת, וְאוֹכֵל כְּזֵית הוּא וְכָל הַמְּסַבִּין עִמּוֹ, כָּל אֶחָד וְאֶחָד אִין פְּחוֹת מְכֻזֵּית. וְאֶחָד כֶּף עוֹקְרִין אֶת הַשְּׁלַחַן מִלְּפָנֵי קוֹרָא הַהֲגָדָה לְבִדּוֹ, וּמוֹזְגִין הַכּוֹס הַשְּׁנִי, וְכָאֵן הֵבֵן שׁוֹאֵל, וְאוֹמֵר הַקּוֹרָא "מָה נִשְׁתַּנֵּה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת, שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת

משורשיו הקלויים מכינים בימינו תחליף לקפה, ועליו הצעירים, המורירים מעט, משמשים כירק לסלט. **תמכה** - עולש האינדיבה (*Cichorium endivia*). דומה לחסה ונאכל כמותה. **חרחבניה** - צמחי בר מן הסוג (*Eryngium*). לצמח הצעיר עלים אכילים בטעם מריר. בשלב הבגרות הצמח נעשה קוצני. מין הבר השכיח באגן הים התיכון בארץ הוא חרחבניה מכחילה (*E. creticum*). **מרור** - חסה מדברית, שהיא מרה מאוד (פח"מ שם), והכוונה כנראה לחסת המצפן (*Lactuca Serriola*). **קלח** - החלק העולה על פני האדמה ועלים וענפים משתרגים ממנו (לעומת השורש - שהוא מתחת לאדמה). **שלקן** - במים. **כבשן** - בחומץ או במלח. **בשלו** - עם תבלינים. ובכל אלו שינה את טעמם המקורי.

א קְדוּשׁ הַיּוֹם - "ברוך אתה ה'... מקדש ישראל והזמנים". **זמן** - "ברוך אתה ה'... שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה". **נוטל ידיו** - שהרי טובל בחרוסת המורכבת גם מחומץ (יין שהחמיץ). וכבר אמר רבנו: "כל דבר שטיבולו במשקין [שמטבילו בתוך משקה ואוכלו]. ומשקים לענין זה הם: מים, טל, שמן, יין, חלב ודבש" - צריך נטילת ידיים תחילה" (ברכות ו,א). **ירק** - עלי ירק. **גופו שלכבש הפסח** - צלי כבש קרבן הפסח בשלמותו. **ובשר חגיגה** - בשר מחותך ומחולק של קרבן חגיגה. **שליים ארבעה עשר** - קרבן הרשות הנשחט ביום ארבעה-עשר בניסן עם קרבן הפסח, כדי שייאכל הפסח על השבוע. **ובזמן הזה** - שאין קרבן פסח, מהרה יתחדש. **ב** **בשר צלי... מרורים** - בכתבי יד אחדים, סדר השאלות הללו שונה. **עוקרין** - ראה לעיל ז,ג.

אִין אָנוּ מְטַבְּלִין אֶפְלוּ פְּעַם אַחַת וְהַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְּעָמִים, שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חֻמֵץ וּמְצָה וְהַלֵּילָה הַזֶּה כְּלוּ מְצָה, שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בִּשָּׂר צְלִי שְׁלוֹק וּמְבַשֵּׁל וְהַלֵּילָה הַזֶּה כְּלוּ צְלִי, שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׂאֵר יִרְקוֹת וְהַלֵּילָה הַזֶּה מְרוֹרִים*, שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבֵינָן בֵּין מְסַבִּין וְהַלֵּילָה הַזֶּה כְּלָנוּ מְסַבִּין?".

ג בְּזִמְנוֹ הַזֶּה אִינוּ אוֹמֵר 'וְהַלֵּילָה הַזֶּה כְּלוּ צְלִי', שְׂאִין לָנוּ קֶרֶבֶן. וּמִתְחִיל בְּגִנוֹת, וְקוֹרָא עַד שְׁגוֹמֵר דְּרַשׁ פְּרֻשַׁת 'אַרְמֵי אֲבָד אֲבִי כָּלָה' (דברים כו, ה-ט).

ד וּמִחְזִיר הַשְּׁלַחַן לְפָנָיו, וְאוֹמֵר "פֶּסַח זֶה שְׂאֵנוּ אוֹכְלִין - עַל שֵׁם שֶׁפֶּסַח הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, שְׁנֵאֵמַר: 'וְאִמְרַתֶּם זִבְחַת פֶּסַח הוּא לִי' (שמות יב, כז)". וּמְגַבִּיָּה הַמְרוֹר בִּידּוֹ, וְאוֹמֵר "מְרוֹר זֶה שְׂאֵנוּ אוֹכְלִין - עַל שֵׁם שֶׁמְרָרוּ הַמִּצְרַיִם אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, שְׁנֵאֵמַר: 'וַיִּמְרָרוּ אֶת חַיֵּיהֶם' (שם א, יד)". וּמְגַבִּיָּה הַמְצָה בִּידּוֹ, וְאוֹמֵר "מְצָה זֶה שְׂאֵנוּ אוֹכְלִין - עַל שֵׁם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֶקֶם שְׁלֵאֲבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם מִיַּד, שְׁנֵאֵמַר: 'וַיֵּאֲפוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם...' (שם יב, לט)". וּבְזִמְנוֹ הַזֶּה אוֹמֵר "פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִין בְּזִמְנוֹ שְׁבִית הַמְּקַדָּשׁ קָיָם - עַל שֵׁם שֶׁפֶּסַח הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ...".

ה וְאוֹמֵר "לְפִיכֶךָ אָנוּ חֲיִבִין לְהוֹדוֹת לְהִלָּל לְשַׁבַּח לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְגַדֵּל וּלְהַדָּר וּלְנַצַּח לְמִי שֶׁעָשָׂה לָנוּ וּלְאֲבוֹתֵינוּ* אֶת כָּל הַנְּסִיּוֹת הָאֵלּוּ, וְהוֹצִיאֵנוּ מֵעַבְדוֹת לְחֻרּוֹת, וְנֵאֵמַר לְפָנָיו הִלְלוּ יְהוָה: 'הִלְלוּ יְהוָה הִלְלוּ עַבְדֵי יי... חֲלָמִישׁ לְמַעֲנֵינוּ מִיַּם'

מְטַבְּלִין - כמו מטפלין (חילופי ביי"ת ופי"א), כלומר מתעסקים באכילת הירקות (פח"מ פסחים יב, וכך הניקוד שם). ואין משמעו טיבול כבלשונו, שהרי לדעת רבנו, מטבילין ארבע פעמים: לאחר הנטילה הראשונה, במצה, במרור ובכורך. **וְהַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְּעָמִים** - אוכלים ירקות פעמיים, פעם ראשונה עם הירק ופעם שנייה עם המרור והמצה (להלן הלכה ח). **בִּשָּׂר צְלִי שְׁלוֹק וּמְבַשֵּׁל** - בשר צלוי על האש או שלוק במים או מבושל במים ומתובל. **כְּלוּ צְלִי** - קרבן הפסח נצלה כולו על האש. **ג** **דְּרַשׁ פְּרֻשַׁת אֲרַמֵי אֲבָד אֲבִי** - ראה נוסח ההגדה ג-לב. **ד** **וּמִחְזִיר הַשְּׁלַחַן לְפָנָיו** (ואומר וכו') - שזהו עיקר ההגדה (לעיל ז,ה). **ה** **אָנוּ חֲיִבִין וְכוּ'** - ראה נוסח ההגדה לח. **וְלְאֲבוֹתֵינוּ** - בכ"י קי"י אין מילה זו.

(תהלים קיג-קיד) "וְחֹתֶם בְּרוּךְ אֶתֶּה יי אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ וְגָאֵל אֶת אַבּוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם וְהִגִּיעָנוּ לְלֵילָה הַזֶּה לֶאֱכֹל בּוֹ מִצָּה וּמְרוֹרִים", וּבְזִמְנֵה הַזֶּה מוֹסִיף "כֵּן יי אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵהֵי אַבּוֹתֵינוּ יִגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אֲחֵרִים הַבָּאִים לְקִרְאָתֵנוּ לְשָׁלוֹם, שְׂמֵחִים בְּכַנְיָן עֵינֶךָ וְשֹׁשֵׁים בְּעִבּוֹדְתֶךָ, וְנֹאכַל שֵׁם מִן הַזִּבְחִים וּמִן הַפְּסָחִים שְׂיִגִיעַ דָּמָם עַל קִיר מְזֻבָּחֶךָ לְרִצּוֹן, וְנוֹדֶה לְךָ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גְּאֻלְתָּנוּ וְעַל פְּדוּתֵנוּ נִפְשָׁנוּ", "בְּרוּךְ אַתָּה יי, גָּאֵל יִשְׂרָאֵל", וּמְבָרֵךְ עַל הַגָּפֶן, וְשׁוֹתֶה הַכּוֹס הַשֵּׁנִי.

אכילה

ו ואחר כך מברך 'על נטילת ידים' ונוטל ידיו שניה, שהרי הסיח דעתו בשעת קריאת ההגדה, ולוקח שני ריקיני, חולק אחד מהן ומניח פרוס לתוך שלם, ומברך 'המוציא לחם מן הארץ'. ומפני מה אינו מברך על שתי ככרות כשאר ימים טובים? משום שנאמר: "לחם עני" (דברים טו, א) - מה דרכו של עני בפרוסה, אף כאן בפרוסה.

ואחר כך כורך מצה ומרור כאחד ומטבל בחרסת, ומברך "ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו על אכילת מצה ומרורים", ואוכל. ואם אכל מצה בפני עצמה ומרור בפני עצמו - מברך על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. ז ואחר כך מברך "ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו על אכילת הזבח", ואוכל מבשר חגיגת ארבעה עשר תחלה, ומברך "ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו על אכילת הפסח", ואוכל מגופו של פסח. ולא ברכת הפסח פוטרת שלזבח, ולא שלזבח פוטרת שלפסח.

ח בזמן הזה, שאין שם קרבן, אחר שמברך 'המוציא לחם'

שיגיע דמם על קיר מזבחך לרצון - המצווה היא שיישפך דם שחיטת הפסח על דפנות המזבח. (ו) ריקיני - מצות רכות. ומניח פרוס לתוך שלם - המצה השלמה עוטפת את החצויה. פרוס - כמו העני, האוכל פרוסה, חתיכת לחם, ולא כיכר שלמה. ומברך "המוציא לחם מן הארץ" - ואין אוכל אותה עד שמברך גם "על אכילת מצה", כבהלכה הבאה. שנאמר - "יתאכל עליו מצות לחם עני" (ח) בזמן הזה שאין שם קרבן - ולכן אין מה שיאחד את המצה והמרור באכילה אחת, וכיוון שהמרור מצווה נפרדת מתקנת חכמים והמצה חיובה מן התורה, צריך לאכלם כל אחד לעצמו. שאין שם - אין (ראה לעיל ז, יב).

חוזר ומברך 'על אכילת מצה', ומטבל מצה בחרסת ואוכל. וחוזר ומברך 'על אכילת מרור', ומטבל מרור בחרסת ואוכל; ולא ישהה אותו בחרסת, שמא יבטל טעמו. וזה - מצוה מדברי סופרים. וחוזר וכורך מצה ומרור ומטבל בחרסת ואוכל בלא ברכה, זכר למקדש.

ט ואחר כך נמשך בפעודה, ואוכל כל שהוא רוצה לאכל, ושותה כל שהוא רוצה לשתות, ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפלו כזית, ואינו טועם אחריו מאכל אחר כלל, ובזמן הזה אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריה כלום; כדי שיהיה הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו, שאכילתו היא המצוה.

י ואחר כך נוטל ידיו, ומברך ברכת המזון על כוס שלישי, ושותהו, ואחר כך מוזג כוס רביעי, וגומר עליו את ההלל, ואומר עליו ברכת השיר, והיא "יהללוך יי אלהינו כל מעשיך..." ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה, חוץ מן המים. ויש לו למזג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול, והוא מ"הודו ליי כי טוב" (תהלים קלו, א) עד "על נהרות בבל" (שם קלו, א), וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות. ויש לו לגמר את ההלל בכל מקום שירצה, אף על פי שאינו מקום סעודה.

אכילת צלי

יא מקום שנהגו לאכל צלי בלילי פסחים - אוכלין. מקום שנהגו שלא לאכל - אין אוכלין, גזרה שמא יאמרו: בשר הפסח הוא. ובכל מקום אסור לאכל שה צלוי כלו כאחד בליל זה, מפני שנראה כאוכל קדשים בחוץ. ואם היה מחתך, או

זכר למקדש - שהיו אוכלים את הפסח על מצות ומרורים, כמו שנאמר: "צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו" (שמות יב, ח). (י) נוטל ידיו - במים אחרונים (ברכות ד, ז). ברכת המזון על פוס - כמנהג. מחזיק את הכוס בידו בשעת הברכה, וכשמסיים את הברכה מברך "בורא פרי הגפן" ושותהו (ראה ברכות ז, יד-טו). הלל הגדול - פרק קלו בתהילים, שיש בו הודאה לה' וגם נזכרות בו יציאת מצרים והמכות, והוא נאמר "בנפש שבעה וכרס מלאה" (תעניות א, טו). יש לו - מותר לו. (יא) מקום שנהגו וכו' - שלושה סוגי צלי הם: א) שה הצלוי כולו - אסור בכל מקום. ב) שה צלוי כולו באחד משלושת התנאים הנזכרים בהלכה זו (מחותך, מחוסר איבר או שנשלק בו איבר) - אכילתו תלויה במנהג (ראה פה"מ פסחים ד, ד). ג) נתחי בשר צלוי, בין בשר בקר בין בשר צאן - אין אכילתם תלויה במנהג, ומותר בכל מקום (ק), ולכן גם מגישים לשולחן הסדר נתחי צלי (לעיל הלכה א).

שחסר ממנו אבר, או שלק בו אבר והוא מחבר - הרי זה מתר במקום שנהגו.

מי שאין לו

יב מי שאין לו יין בלילי הפסח - מקדש על הפת, כדרך שעושה בשבת, ועושה כל הדברים על הסדר הזה. מי שאין לו ירק אלא מרור בלבד - בתחלה מברך על המרור שתי ברכות, 'בורא פרי האדמה' ועל אכילת מרור, ואוכל, וכשגומר ההגדה - מברך על המצה ואוכלה, וחוזר ואוכל מן המרור בלא ברכה.

יג מי שאין לו מצה משמרת אלא פזית - כשגומר סעודתו ממצה שאינה משמרת, מברך 'על אכילת מצה', ואוכל אותו פזית, ואינו טועם אחריו כלום.

שינה במהלך הסעודה

יד מי שישן בתוך הסעודה והקיץ - אינו חוזר ואוכל. בני חבורה שישנו מקצתן בתוך הסעודה - חוזרין ואוכלין. נרדמו כלן ונעורו - לא יאכלו. נתנמנמו כלן - יאכלו.

[נסח ההגדה]*

נסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות, כך הוא: מתחיל על כוס שני, ואומר:

א* בבהילו יצאנו ממצרים. הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא דנפקו מארעא דמצרים. כל דכפין ייתי וייכול, וכל דצריך לפסח ייתי ויפסח. שתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל.

יב כדרך שעושה בשבת - בליל שבת מותר לקדש על הפת (ראה שבת כט, טו). **יג** מצה משמרת - משעת קצירה (ראה לעיל ה, טו). **יד** נרדמו - ישנו שינה עמוקה. נתנמנמו - מתנמנם הוא "מי שאינו לא ער ולא נרדם בשינה" (קריית שמע ב, יב) או "ששומע מי שמדבר ועונה לקורא לו" (פה"מ פסחים יח), אך אינו מסוגל להשיב על שאלה המצריכה ריכוז של המחשבה, אך אם יזכירו לו את התשובה, ייזכר בה (בבלי מגילה יח, ב).

נוסח ההגדה - הכותרת אינה בכה"ל. מספור חלקי ההגדה אינו בדפוסים, ונוסף כאן כדי להקל על ההפניה. **בזמן הגלות** - וכן בארץ ישראל כאשר אין קרבן פסח. **א** בבהילו וכו' - תרגום: בחיפזון יצאנו ממצרים. הנה הלחם העני שאכלו אבותינו שיצאו מארץ מצרים. כל הרעב, יבוא ויאכל [אתנו], וכל הצריך [למאכל] הפסח, יבוא ויפסח (משום שבגלות אין קרבן המצריך התמנות מראש). השנה

שתא הדרא עבדי, לשתא דאתיא בני חורי.

ב מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אין אנו מטבלין אפלו פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים, שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה והלילה הזה כלו מצה, שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות והלילה הזה מרורים, שבכל הלילות אנו אוכלים בין יושבין בין מסבין והלילה הזה כלנו מסבין?

ג עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו יי אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה. ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, עדין אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים. ואפלו כלנו חכמים, כלנו נבונים, כלנו יודעים את התורה - מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. וכל המאריך ביציאת מצרים - הרי זה משבח.

ד מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבה ורבי טרפון שהיו מסבין בבני ברק והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהן ואמרו להן רבותינו, הגיע זמן קריית שמע שלשחרית.

ה אמר להם רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, עד שדרשה בן זומא, שנאמר: "למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך" (דברים טו, א); "ימי חייך" - הימים; "כל ימי חייך" - הלילות. וחכמים אומרים: "ימי חייך" - העולם הזה; "כל ימי חייך" - להביא את ימות המשיח.

ו ברוך המקום שנתן תורה לישראל עמו, ברוך הוא. כנגד ארבעה בנים דברה תורה: אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאל.

ז חכם - מה הוא אומר? "מה הערת והחקים והמשפטים אשר

כאן [בגולה], לשנה הבאה - בארץ ישראל. השנה כאן - עבדים. לשנה הבאה - בני חורין. **ב** מה נשתנה וכו' - אלו השאלות. ותשובתן: "עבדים היינו" (להלן הלכה א), והיציאה לחירות היא השוני בליל זה.

צוה יי אלהינו אתכם? (שם ו, כ). אף אתה אמר לו כהלכת הפסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומון.

ח רשע – מה הוא אומר? "מה העבדה הזאת לכם?" (שמות יב, כו) – "לכם" ולא לו; ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר* בעקר, אף אתה הקהא את שניו ואמר לו: "בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים" (שם יג, ח) – "לי" ולא לו: אלו היה שם – לא היה נגאל.

ט תם – מה הוא אומר? "מה זאת?", "ואמרת אליו: בחזק יד הוציאנו יי ממצרים מבית עבדים" (שם יג, ד).

י ושאינו יודע לשאל – את פתח לו, שנאמר: "והגדת לבנה ביום ההוא לאמר: בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים" (שם יג, ח). "והגדת לבנה" – יכול מראש החדש? תלמוד לומר: "ביום ההוא". אי "ביום ההוא" – יכול מבעוד יום? תלמוד לומר: "בעבור זה": לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך.

יא מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשו קרבנו המקום ברוך הוא לעבודתו, שנאמר: "ויאמר יהושע אל כל העם: כה אמר יי אלהי ישראל, בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור, ויעבדו אלהים אחרים. ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר, ואולף אתו בכל ארץ כנען, וארבה את זרעו, ואתן לו את יצחק. ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו, ויעקב ובניו ירדו מצרים" (יהושע כד, ב-ד).

יב ברוך שומר הבטחתו לישראל עמו, ברוך הוא. שהקדוש ברוך הוא מחשב את הקץ, לעשות כמה שאמר לאברהם אבינו בין הבתרים, שנאמר: "ויאמר לאברהם: ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום וענו אתם ארבע מאות

(ז אפיקומון – הפירות שמפטירין בהם אחרי האכילה, כגון הזרעונים הקלויים והתאנים והצימוקים והשקדים וכיוצא בהם (פה"מ פסחים י, ח), כקינוח או מנה אחרונה של ימינו. ח) וכפר* – יש כ"י בהם הנוסח: כפר.

שנה. וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, ואחרי כן יצאו ברכש גדול" (בראשית טו, יג-יד).

יג היא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו, אלא בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו, והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם.

יד צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו: שפרעה הרשע לא גזר אלא על הזכרים, ולבן בקש לעקר את הכל, שנאמר: "ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם" (דברים כו, ה) – מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם, שנאמר: "ויאמרו אל פרעה: לגור בארץ באנו, כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך, כי כבוד הרעב בארץ כנען, ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן" (בראשית מז, ד).

טו "במתי מעט" – כמו שנאמר: "בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה, ועתה שמך יי אלהיך ככוכבי השמים לרב" (דברים י, כב).

טז "ויהי שם לגוי" – מלמד שהיו ישראל מצינין שם. "גדול עצום" – כמו שנאמר: "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד, ותמלא הארץ אתם" (שמות א, י).

יז "ורב" – כמו שנאמר: "רכבה, כצמח השדה נתתיך, ותרבי ותגדלי ותבאי בערי עריים, שדים נכנו ושערך צמת, ואת ערם ועריה" (יחזקאל טו, ז).

יח "וירעו אתנו המצרים" (דברים כו, ו) – כמו שנאמר: "הבה נתחכמה לו, פן ירבה, והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו, ונלחם בנו ועלה מן הארץ" (שמות א, י).

יט "ויענונו" – כמו שנאמר: "וישימו עליו שרי מסים למען ענתו בסבלתם, ויבן ערי מסכנות לפרעה, את פתם ואת רעמסס" (שם א, יא).

כ "ויתנו עלינו עבודה קשה" – כמו שנאמר: "ויעבדו מצרים

אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ" (שם א, ג).

כא "וַיִּצְעַק אֶל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ" (דברים כו, ו) – כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיֹּאנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבָדָה וַיִּזְעְקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבָדָה" (שמות ב, כג).

כב "וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת קִלְנוֹ" – כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם, וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב" (שם ב, כד).

כג "וַיִּרְא אֶת עֲנִינוֹ" – זֶה פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּדַע אֱלֹהִים" (שם ב, כה).

כד "וְאֵת עַמְלָנוֹ" – אֵלּוֹ הַבָּנִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "כָּל הַבֶּן הַיְלֹוד הַיְאָרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ, וְכָל הַבַּת תַּחֲיוֹן" (שם א, כב).

כה "וְאֵת לַחֲצֵנוֹ" – זֶה הַדַּחֲק, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "וְגַם רֵאִיתִי אֶת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לַחֲצִים אֹתָם" (שם ג, ט).

כו "וַיּוֹצִיאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם" (דברים כו, ח) – לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ, לֹא עַל יְדֵי שָׂרָף, לֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, אֲלֹא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוּדוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "וַעֲבַרְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה, וְהַפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעַשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְיָ" (שמות יב, יב).

כז "בְּיַד חֲזָקָה" – זֶה הַדְּבָר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "הִנֵּה יָד יְיָ הוֹיָה בְּמִקְנֶה אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה, בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמָלִים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דְּבָר כְּבֹד מְאֹד" (שם ט, ג).

כח "וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה" – זֶה הַחֲרֹב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "וַחֲרַבּוּ שְׁלוֹפָה בְּיָדוֹ, נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלַם" (דברי הימים א כא, טז).

כט "וּבְמִרְא גְדוֹל" – זֶה גְלוּי הַשְּׂכִינָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "אוּ הִנֵּסָה אֱלֹהִים לְבוֹא לְקַחַת לוֹ גּוֹי מִקְרֹב גּוֹי, בְּמִסַּת בְּאֵת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיַד חֲזָקָה וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים

גְּדוֹלִים, כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיךָ" (דברים ד, לד).

ל "וּבְאֵתוֹת" – זֶה הַמַּטָּה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "וְאֵת הַמַּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ, אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֵתוֹת" (שמות ד, יז).

לא "וּבְמוֹפְתִים" – זֶה הַדָּם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, דָּם וָאֵשׁ וְתִמְרוֹת עֶשֶׂן" (ויאל ג, א).

לב דְּבָר אַחֵר: "בְּיַד חֲזָקָה" – שְׁתִּים, "וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה" – שְׁתִּים, "וּבְמִרְא גְדוֹל" – שְׁתִּים, "וּבְאֵתוֹת" – שְׁתִּים, "וּבְמוֹפְתִים" – שְׁתִּים: אֵלּוֹ עֶשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרַיִם בְּמִצְרַיִם, וְאֵלּוֹ הֵן: דָּם, צְפָרְדַּע, כְּנִים, עָרוֹב, דְּבָר, שְׁחִין, בָּרָד, אֲרֵבָה, חֲשֶׁךְ, מַכַּת בְּכוֹרוֹת. רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סִימָן: דַּצ"ךְ עַד"ש בְּאֵח"ב.

לג רַבֵּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: כָּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְבָרִים אֵלּוֹ בַּפֶּסַח לֹא יֵצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ: פֶּסַח, מַצָּה, וּמְרוֹרִים.

לד פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִין בְּזִמְנָן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, עַל שֵׁם מָה? עַל שֵׁם שֶׁפֶּסַח הַמָּקוֹם עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמָר: "וְאָמַרְתֶּם זִבַּח פֶּסַח הוּא לִי, אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֵת בְּתֵינוּ הִצִּיל, וַיִּקַּד הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ" (שמות יב, כו).

לה מַצָּה זֶה שֶׁאֲנַחְנוּ אוֹכְלִין, עַל שֵׁם מָה? עַל שֵׁם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצִקָּן שְׁלֹאֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וַגְּאֵלָם מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמָר: "וַיֹּאפּוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמָץ, כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהַתְמַהֵמָה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם" (שם יב, לט).

לו מְרוֹרִים אֵלּוֹ שֶׁאֲנַחְנוּ אוֹכְלִין, עַל שֵׁם מָה? עַל שֵׁם שֶׁמְרוֹרוּ הַמִּצְרַיִם אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמָר: "וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעַבְדָה קָשָׁה, בַּחֲמֹר וּבְלִבָּנִים וּבְכָל עַבְדָה בַּשָּׂדֶה, אֶת

כָּל עֲבֹדְתֶם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ" (שם א, ד).

לֹא וּבְכָל דּוֹר וְדוֹר חִיב אָדָם לְהִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלוֹ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם; שְׁלֵא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלִבְדָּ גָּאֵל, אֶלֶּא אַף אוֹתָנוּ גָּאֵל, שְׁנֵאמַר: "וְאוֹתָנוּ הוֹצֵיא מִשָּׁם, לְמַעַן הִבִּיא אֹתָנוּ, לְתַת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְתֵּינוּ" (דברים ו, כג).

לֵח לְפִיכֶן אָנוּ חִיבִים לְהוֹדוֹת לְהִלֵּל לְשַׁבַּח לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְגַדֵּל וּלְהַדְר וּלְנַצֵּחַ וּלְבָרֵךְ לְמִי שֶׁעָשָׂה לָנוּ וּלְאַבְוֹתֵינוּ אֶת כָּל הַנְּסִיִּם הָאֵלּוּ, וְהוֹצִיאָנוּ מֵעֲבֹדוֹת לְחֵרוֹת, וּמִשְׁעֶבֶד לְגֹאֲלָהּ, וּמִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה, וּמֵאֲבָל לְיוֹם טוֹב, וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גְּדוֹל, וְנֵאמַר לְפָנֵינוּ הִלְלוּ יְיָ.

לִט "הִלְלוּ יְיָ, הִלְלוּ עֲבָדֵי יְיָ, הִלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ. יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ... חֲלָמִישׁ לְמַעַנֵינוּ מִיָּם" (תהלים קיג, א-קיד, ח).

מז בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר גָּאֵלָנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, וְהִגִּיעָנוּ לְלֵילָה הַזֶּה לְאֹכֵל בּוֹ מִצֵּה וּמְרוֹרִים. כֵּן יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יְגִיעָנוּ לְמוֹעֲדִים וּלְרַגְלִים אַחֲרִים הַבָּאִים לְקִרְאוֹתָנוּ לְשָׁלוֹם, שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירָךְ וְשָׂשִׁים בְּעֲבוֹדָתְךָ, וְנֹאכֵל שֵׁם מִן הַזְּבָחִים וּמִן הַפְּסָחִים שִׁיִּגִיעַ דָּמָם עַל קִיר מְזֻבָּחֶךָ לְרִצּוֹן, וְנוֹדֶה לְךָ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גְּאֻלְתָּנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשָׁנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, גָּאֵל יִשְׂרָאֵל.

מא כִּסְדֵר שְׂמֵבְרָכִין וְקוֹרָאִים הַהֲגָדָה בְּלִיל יוֹם טוֹב רֵאשׁוֹן שְׁלִפְסָח, כֶּךָ מְבֹרָכִים וְקוֹרָאִים בְּלִיל הַשְּׁנִי שְׁלִגְלִיּוֹת. וְכֵן חִיבִין בְּלִיל הַשְּׁנִי בְּאַרְבַּעָה כּוֹסוֹת, וּבִשְׂאֵר הַדְּבָרִים שְׁנַעֲשׂוּ בְּלֵילָה הַרֵאשׁוֹן.

סא בְּרִיד רַחֲמָנָא דְסִיעֵן